

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

V. ÉVFOLYAM.

1881.

OKTÓBER — DECZEMBER.

IV. FÜZET.

AZ AGIO INGADOZÁSÁNAK BEFOLYÁSA A HITELRE ÉS KAMATLÁBRA.

(HARMADIK, BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.)

A hitelnek kettős befolyása van a kereskedelmi forgalomra. Az egyik közvetlen, a másik közvetett. Közvetlen befolyása az, hogy a forgalom nagyságát mint önálló tényező határozza. Közvetett az, hogy a termelés mérvére hat ki, mely ismét a forgalom nagyságára bir befolyással. Hasonló viszonyok között a forgalom annál nagyobb, minél nagyobb a termelés, már csak azért is, mert a termelés a legtöbb esetben tulajdonkép reproductio, s így a reprodukálható javak beszerzésével jár. Mindezen körülmények tehát, a melyek a hitelviszonyok javulását, illetve rosszabbodását okozzák, érintik a kereskedelmi forgalmat is kétszeresen. Kedvező hitelviszonyok mellett a vállalkozási kedv nagyobb, a termelés mennyiségileg növekszik, indirecte tehát a forgalom is nagyobbodik. A termelés egyik fontos tényezője a tőke. Minél kifejtettebbek a hitelviszonyok, annál könnyebben jut a rendelkezésre álló tőke a hasznosító munkás kéz kezeibe. Ugyancsak kedvező hitelviszonyok mellett a kereskedő kétszeres forgalmat mutathat fel, mert nincs saját tőkéjére utalva, de más tőkét is gyümölcsoztetheti üzletében. Kedvezőtlen hitelviszonyok lehetlenné teszik a vállalkozást, közvetve kissebbítik a termelést és forgalmat is. Kedvezőtlen hitelviszonyok mellett a kereskedő saját erőire van utalva, kevesebb üzletet köt. A hitelnek alapja a bizalom, hogy a hitelt igénylő bizonyos idő leforgása után képes lett azt a tőkét, melyet hitelbe nyert, visszafizetni. A hitelnyújtó teljes biztosítékot keres az iránt, hogy tőkét bizonyos idő múltán csonkítatlanul visszanyerje. Ez a bizalom ismét alapulhat vagy a hitelt igénylő vagyonán, vagy személyi képességei, és üzlete helyzetén, menetén stb. Amaz azért képez-

heti a bizalom alapját, mert abból a hiteltnyújtó esetleg kiélégítést szerezhethet magának; az utóbbiak azért, mert biztosítékkal szolgálhatnak az iránt, hogy a hitelbe vett tőkét oly hasznosan képes gyümölcsöztetni, miszerint nemcsak a tőke állománya nem szenved csorbát, de sőt a tőke használatáért fizetni ígért ár is az elért haszonban fedezetét nyeri. Az üzleti hitel, mely bennünket itt érdekel, személyi és dologi hitel egyaránt, s mint ilyen függ a hiteltigénylő személyes tulajdonságaitól, az üzletre befolyással bíró viszonyoktól, s az egyén vagyoni viszonyaitól. A ki a hitelt nyújtja, történjék az árú avagy pénz formájában, azt keresi, várható-e, hogy az, ki a hitelt igénybe veszi, az idő leforgása után, midőn a visszafizetést teljesítendő lesz, képes is lesz fizetési ígérteét beváltani. Ha a viszonyok kedvezők, azaz olyanok, melyek közepette a hitelbe vett tőke gyümölcsöztethető lesz, például az árúcikk eladható, a pénztőke kellőképp hasznosítható, a hiteltnyújtó megtalálta az alapot, melyre bizalmát a különben megbízható egyén iránt alapíthatja; ha e mellett az illető hitelt igénybevevő jó vagyoni viszonyok közt van: bizonyára nagyobb hitelt fog részére engedélyezni a hitelező. A hitelviszonyok e szerint kedvezők lesznek, ha a gazdasági viszonyok olyanok, melyek mellett a csekélyebb tőkével rendelkező üzletember iránt is egy aránylag nagyobb összeg hasznos gyümölcsöztetése iránt teljes bizalmunk lehet, azaz, ha a termelés és fogyasztásra egyáltalán kedvezők lévén a viszonyok, a forgalom élénk és terjedelmes, az üzlet merész vállalkozások nélkül is meghozza a biztos hasznot stb. Ugyanazon tényezők, melyek a kereskedelmi forgalomra kedvezőleg vagy kedvezőtlenül hatnak, kedvezőleg vagy kedvezőtlenül hatnak a hitelviszonyokra is. A forgalmi közeg és fizetési eszköz érték állandósága a hitelviszonyok kedvező vagy kedvezőtleniségére époly befolyásos tényező, mint a kereskedelmi forgalomra. A hitelező biztonságban akar lenni, hogy tőkét, vagy jobban mondva, azt a tőkét, annyit, a mennyit kölcsön adott, kapjon a határidő leteltével. Ez iránt biztonságban pedig csak úgy lehet, ha az a tőke csak annyi értéket képvisel, midőn visszanyeri, mint képviselt, midőn kölcsön adta. Papírvaluta mellett ez a biztonsága a hitelezőnek nincs meg, nem lehet meg. A papírpénz értéke óránként változhatik. Papírvaluta mellett a hitelezés époly koczkázattal jár, mint minden más vállalkozás. Rendes viszonyok között nem ismert nyereséget hozhat, de másrészt oly

veszteséggel is járhat, melyet rendszeres valutával bíró országokban nem ismernek. Feltéve, hogy valaki 100,000 ezüst rubelre menő vagyonát 1857. április havában 5%-os állami kölcsön értékpapírokba fektette, ugyancsak az év december havában 110,000 ezüst rubel vagyonnal bírt, tehát 10,000 rubelt nyert, míg 1866-ban a disagio hatalmas emelkedésével ugyanazon összeg csak 54,000 rubelt fémben képviselt, tehát 46,000 rubel veszteséget mutat. Ha valaki 1866. február havában 1000 forint értékű kávét adott el, s annak fizetését négy havi idő múlva kötötte ki, ugyanazon év június havában, midőn a tétel esedékessé lett, megkapta ugyan az 1000 forintot, de ez ép 40%-al ért kevesebbet, mint ért februárban, mert a valuta a négy hó alatt éppen 40%-al rosszabbodott. Igaz, hogy ez rendkívüli nagy ingadozás, minőt az osztrák magyar valuta történetében is keveset találunk, de azért semmi esetre sem olyan, mely ismét vagy bármikor be nem állhatna. Azt lehet tehát egész általánosságban mondani, hogy a papirvaluta értékingadozása a hitelviszonyokra kedvezőtlenül hat.

Visszatérünk ismét a konkrét esetre, melyet a forgalomról általán szólva felhoztunk. Elmondtuk ott, hogy a hadsereg szállítói, élelmezői, a hadsereg felszerelését előállító gyárosok a rendelkezések megszüntével a kezökben maradt pénzt, miután vállalatukban alkalmazni nem tudják, a takarékpénztárakba, bankokba stb. helyezik el. Említettük, hogy a bizalom annyira megingattatik, miszerint a vállalkozás ellankad, hogy nemcsak új vállalat nem indul, de a fennlévők is üzleti tőkéjüket leszállítják. Sok tőke folyósítva lesz, s jobb és biztosabb elhelyezés hiányában ugyancsak pénzügyintézetekbe jut. Ez nemcsak a nagy vállalatok, de kisebbekről, kereskedői üzletekről is elmondható. Még azok is, kik vagyonukat netán állampapírokba helyezték el, ezek árfolyamában beállott esés következtében tudni igyekeznek ezeken, s biztosabb elhelyezést keresve, bankokba és pénzügyintézetekbe viszik tőkéjüket. Magok a munkások is, a mennyiben a munkaerő hiányában és a hadsereg felszerelése által közvetlenül vagy közvetve foglalkoztató és bőven fizető gyárosok részéről magasabb munkabért nyertek, s így maguknak netán félre is tehetek, megtakarított filléreiket sietnek a pénzügyintézetekbe vinni. De még a pénzügyintézet is kénytelen nem egy tételt felmondani, melyet a beállott viszonyok közepette talán elégségesen biztosítottak nem talál. A tőke tehát több oldalról a pénzügy-

tézetekbe tódul. A pénzüntézetekben megszorodik a tőkeállomány, tehát rendelkezésre álló tőke van elég, de nincsenek kedvező hitelviszonyok. A hirtelen beállott üzletpangás számos fizetésbeállítását okoz, a csődök száma nagy, a megbízhatlanság fokozódik, a fogyasztás drágul, a forgalom napról napra kisebb lesz. Hol itt a biztosíték, hogy a kölcsönvett tőke gyümölcsöztethető lesz. E viszonyok között a személyi hitel a minimumra reducáltatik, a zálogokra, értéktárgyakra történt kölcsönzések, az ingatlanokra vett kölcsönök száma és összege szaporodik; s az üzleti hitel megállapításánál a vagyoni viszonyok szigorú birálata, kiváló óvatosság és körütekintés foglal helyet. A kamatfizetésben pontatlanság, a törlesztéseknél észlelt roppant hátralék, a peres esetek számának nagy szaporodása eléggé indokolják ezt. Szóval minden átmenet nélkül a kedvezőtlen hitelviszonyok jelenségei állanak be. Daczára a rendelkezésre álló tőke nagyságának, daczára az olcsó kamatlábnak, a hitel drága, mert a helyzet a legnagyobb óvatosságot kívánja, s mert ez az óvatosság ismét a hitel minimumra való reducálását tanácsolja.

Ha a valuta értéke állandóbb és a viszonyok megbízhatóbbakká lettek, mint már fentebb említettük, a bizalom újra visszatér, a forgalom újra élénkül, s a hitelviszonyok is javulnak. A vállalkozás újra megindul, a tőke keresett lesz. A pénzüntézetek is engedékenyebbek és bőkezűbbek lesznek a hitel osztogatásában; egyrészt mert biznak a helyzet fokozatos javulásában, mert igen sok disponibilis tőkéjük van, s mert másrészt a megelőzött kedvezőtlen időköznek rossz üzleteredményét nagyobb üzletforgalom által helyrehozni törekszenek. E mellett a hátralékok pontosabb befizetése, a kamatfizetésben rendesség lesz észlelhető, oly jelenségek, melyek csak a helyzet javulását, jobb gazdasági viszonyokat jelezhetnek. Mi természetesebb, minthogy ily körülmények között a személyi hitel emelkedik, s ezzel az üzleti hitel is nagyobb lesz. A vállalkozás a kedvező hitelviszonyok mellett nagy mérvet ölt. Nemcsak a régi intézetek, de a kedvező kilátások mellett gombamódra keletkezett új hitelintézetek vetélkedve igyekeznek a hiteligénylőket kielégíteni. Ezt azonban csak bizonyos mértékig tehetik, s lesznek képesek tenni. Azok, kik előbb pénzüntézetekbe vitték tőkéjüket, avagy a vállalatokból kivonták, most ismét elhelyezik azokban. Az időközben megtakarított tőke sem jut a takarékpénztárba,

de vállalati részvények vételére fordítatik, vagy egyéb bő kamatozást ígérő elhelyezést keres. A vállalati részvények, de általában az értékpapírok folytonos emelkedése nagy nyereséget helyez kilátásba, minek folytán a disponibilis tőke nagy része értékpapírok vásárlására fordítatik. A mezőgazda beruházásokat tesz, a kereskedő árúraktárát bővíti, a tőkepenzes a börzén játszik, a vállalkozó hitelének teljes kiaknázásával és erejének teljes odaadásával vállalatokat tervez és visz ki, a hivatalnok megtakarított tőkáját értékpapírokba fekteti stb. Ki volna tehát, ki pénzét az aránylag csekély jövedelmet nyújtó hitelintézetbe vinné? A betétek száma és összege, tekintve a jobb, a tőkemegtakarításra kedvezőbb, és tőkegyűjtésre ösztönző viszonyokat, aránylag apad, a hitelt keresők száma emelkedik. A hitelintézetek, bankok megfelelnek a még ily viszonyok között is megtartandó óvatosságról, körültekintésről. A helyzet változására senki sem számít. A váltóforgalom fokozódik addig, míg a pénztárak készlete elfogyott. A tőkebőséget bizonyos szükség váltja fel, olyan szükség, mely érezteti hatását előbb az újonnan keletkezett vállalatoknál, majd a régiéknél is, oly szükség, mely végső kifejlésében aztán a krízisre vezet.

A papírvalutás országban tartósan kedvező hitelviszonyokról, de általában kedvező és kedvezőtlen viszonyokról, abban az értelemben, mint rendezett valuta mellett észlelhető, nem lehet szó. Azok a hitelviszonyok, melyeket mi kedvezőtleneknek, épúgy mint a melyeket kedvezőknek neveztünk, végletek; amazok tulkevedzőtlenek, emezek tulkevedzők. A tulszigorúság amott, mint tulbőkezűség emitt végletek. Amannak úgy mint emennek elmaradhatlan kísérője a válság. Ehhez járul, hogy az egyik véglettől a másikig átmenet nincs.

Az agio ingadozásánál fogva a papírvalutás országban a valuta értékének rosszabbodásával, illetve javulásával a tulkevedzőtlen és tulkevedző hitelviszonyok rohamosan váltják egymást. A hitelviszonyok eme gyakori változása az egész közgazdaságot megreszkettető válsággal van egybekötve.

Magyarországban létezett bank és hitelintézetek 1869--1878-ig a keletkezési év szerint összeállítva:

É v	Az év végén fennállott intézetek száma	E számból esik, mint keletkezési évre :											
		1867	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877
1869	36	4	6	9	17	—	—	—	—	—	—	—	—
1870	50	4	6	9	17	14	—	—	—	—	—	—	—
1871	60	4	6	9	17	13	11	—	—	—	—	—	—
1872	102	4	6	9	17	13	10	43	—	—	—	—	—
1873*)	108	4	6	9	14	10	8	38	19	—	—	—	—
1874	100	4	5	8	13	9	7	34	18	2	—	—	—
1875	93	4	5	8	13	9	7	30	16	1	—	—	—
1876	96	4	5	8	11	9	6	30	16	1	—	6	—
1877	91	3	5	7	11	8	6	28	15	1	—	6	1
1878	86	3	5	5	10	8	6	27	14	1	—	6	1
*) 1873. máj. 1.	125	4	6	9	17	13	9	43	24	—	—	—	—

E táblázatból kitűnik, hogy Magyarországon a felvett időszakban a legtöbb bank és hitelintézet 1872-ben keletkezett, míg a legtöbb hitelintézet 1873. év május havában (125) létezett. A hitelintézetek száma 1869—1873-ig rohamosan emelkedik, úgy hogy 1873 végén háromszor annyi hitelintézet létezett, mint 1869-ben. 1873-tól 1878-ig a hitelintézetek száma kevesbedik, s legkevesebb van 1878-ban (86). Amaz időszakban tapasztalható szaporodás a kedvező, emebben észlelhető erős apadás a kedvezőtlen hitelviszonyoknak lehet csak kifolyása. A felvett időszak első része az agio esésével egyidejűleg beállott rohamos emelkedést mutat fel a gazdasági viszonyokban, míg emez az 1873-ban beállott gazdasági krízis kedvezőtlen hatásait tünteti fel.

Ausztriára vonatkozó adataink pontosabbak, annyiból, hogy hosszabb időszakra vonatkoznak.

É v	szá m	E z e k k ö z ü l m e g s z ü n t						1876 végén fennállott	
		1873	1873	1874	1875	1876	1876		
1816	1	—	—	—	—	—	—	1	
1853	1	—	—	—	—	—	—	1	
1855	1	—	—	—	—	—	—	1	
1859	1	—	—	—	—	—	—	1	
1862	1	—	—	—	—	—	—	1	
1863	2	—	—	—	—	—	—	2	
1864	4	—	—	—	—	1	1	3	
1867	2	—	—	—	—	—	—	2	
1868	7	1	—	—	1	2	4	3	
1869	25	7	6	1	1	1	16	9	
1870	6	—	1	—	—	—	1	5	
1871	18	—	3	9	—	2	14	4	
1872	60	—	27	17	3	2	49	11	
1873	16	—	8	1	—	2	11	5	
1874	—	—	—	—	—	—	—	—	
1875	1	—	—	—	—	—	—	1	
1876	1	—	—	—	—	—	—	1	
Összesen .	147	8	45	28	5	10	96	51	
		96							

Ausztriában a legtöbb bank 1869-ben 1871 és 1872-ben alapított. 1869-ben az agio ugyan igen magas (25%), de mozgása igen egyenletes, s csekély fluctuatiót mutat. 1871 folyamán pedig 9%-al 1872-ben újabb 9%-al javul. Hogy úgy az 1869-ki nagy szaporodás, habár kedvező, de egészségtelen hitelviszonyok kifolyása, mutatja az a körülmény, hogy az ez évben keletkezett hitelintézetek közül már 1873 előtt csak 18 állott fenn, 1873-ban pedig újabb 6 szüntette be működését. Az 1872-ben keletkezett hitelintézetekről hasonlót lehet állítanunk, a mennyiben az ez évben keletkezett hitelintézetek közül 1876 végén csak 11 áll fenn, tehát négy év alatt 49 szünt meg. Az egész táblázatból az tűnik ki, hogy az 1816—1876-ig keletkezett 147 intézet közül 1876 végén csak 51 áll fenn, és hogy az 1873 végéig keletkezett 145 intézetből csak 49 élte túl a krisist. Jellemző egyébként az 1874. 1875. és 1876-ki hitelviszonyokra nézve, hogy 1874-ben egyetlen egy sem, 1875. és 1876-ban pedig csak egy-egy intézet létesült. Az összes 147 intézetből 51 csak két évig sem létezett, 20 pedig

már a harmadik év folyamán tönkrement. Azon jelenségen, hogy utóbbi években csekély számmal keletkeztek Ausztriában a bankintézetek, nincs mit csodálkoznunk, ha tekintetbe vesszük azon nagy veszteségeket, melyeket az osztrák bankok nemcsak 1873-ban, de az ezt követő években is szenvedtek, melyek méltán visszariaszthatták a tőkepenzeseket — legalább egyelőre — a bankalapítástól.

É v	Tiszta nyereség, vagy veszteség + v. — o. é. frt.	A földhitel- intézetek nyeresége o. é. frt.	Az osztrák bank- intézetek nyere- sége, vagy vesz- tesége az osztr. magy. bankot kivéve o. é. frt.	A veszteség a nyereség- nek követ- kező %-át teszi
1870	+ 24.952,499	135,345	+ 25.087,844	1.84 ⁰ / ₀
1871	+ 34.641,385	190,876	+ 34.832,261	—
1872	+ 78.274,291	322,607	+ 78.596,898	—
1873	— 50.239,619	268,361	— 49.971,258	516.49 ⁰ / ₀
1874	+ 3.230,021	451,163	+ 3.681,184	79.27 ⁰ / ₀
1875	+ 3.187,483	459,060	+ 3.646,343	62.81 ⁰ / ₀
1876	+ 1.646,591	446,274	+ 2.092,865	71.72 ⁰ / ₀

Az összes osztrák bankoknál az 1872-ki év 78 millió nyereségével szemben, 1873-ban 50 millió veszteség mutatkozik. 1874-ben a bankok mérlege mutat ugyan fel ismét nyereséget, de ez alig számbavehető. Míg a veszteség 1870-ben a nyereséynek csak 1.84 százalékát teszi, addig 1873-ban 51.49 százalékát teszi, azaz minden 1 frt nyereséggel szemben 5 frt veszteség áll. Az 1870. és 1871. években az agio tartósan magas volt, ezt 1872-ben rohamos javulás váltja fel. A hitelviszonyok kedvezők, tulkezedők lesznek. A hitelnyújtás határt nem ismer, ennek kedvező befolyása alatt a vállalkozás is korlátlan mérveket ölt. A termelés a javuló viszonyok láttára kettőztetett erővel dolgozik. Az ingó alapon nyugvó hitelezés megboszulja magát, és megöli az életképtelen teremtményeket.

Magyarhon bank és hitelintézetei 1869—1878-ig terjedő időszakban a megszűnés éve szerint:

É v	A keletke- zett bank intézetek száma	E z e k k ö z ü l m e g s z ü n t									1876 végén fennáll
		1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	
1870	36	—	—	—	3	3	—	2	2	3	23
1870	14	—	1	—	4	1	—	—	1	—	7
1871	11	—	—	1	2	1	—	1	—	—	6
1872	43	—	—	—	5	4	4	—	2	—	23
1873	24	—	—	—	5	1	2	—	1	1	14
1874	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
1875	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1876	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
1877	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Összesen :		—	1	1	19	10	7	3	6	4	

Magyarhon hitelintézetei közül ezen összeállítás szerint legtöbb szűnt meg 1873-ban (19), legkevesebb 1870-ben. Az 1873-ban keletkezett 24 intézet közül még az év folyamán megszűnt 5, egy év múlva 1, két év múlva 2, 1877-ben 1, 1878-ban 1, összesen 10.; fenáll tehát 1878. végén még 14.

Még feltűnőbb pusztítást mutatnak az 1872. évben keletkezett hitelintézetek. Az 1872-ben keletkezett hitelintézetek közül fele szűnt meg 1878 végéig; 18 volt részben liquidatio, részben csőd alatt már 1875 végén. A merész és könnyelmű vállalkozás egyébiránt nemcsak az újonnan keletkezett intézeteknek volt jellemző tulajdonsága, de az 1870-ig keletkezett intézetek közül is 13 került liquidatio, részint csőd alá.

Érdekes lesz még a megszűnés oka szerint is csoportosítani az intézeteket. Mig a liquidatio csak oly intézeteknél fogatosítható, melyeknél a vagyon még a legnagyobb részben felmaradt, és a passivák az activákat meg nem haladják. A csőd alá került intézeteknél a szenvedőleges állapot meghaladta a legtöbb esetben a tevőlegest. Amannál az alapítók esetleg kaptak még valamit a befektetett vagyonból, mig az utóbbinál nem.

Magyarország bank- és pénzüszetetei 1870—1878-ig a megszűnés okai szerint csoportosítva.

É v	Megszűnt bank- és hitelintézetek száma	E z e k k ö z ü l			
		csőd utján	felszámolás utján	fúzió utján	feloszlás utján
1870	—	—	—	—	—
1871	1	1	—	—	—
1872	1	—	1	—	—
1873	20	7	11	—	2
1874	10	2	7	—	1
1875	7	—	6	—	1
1876	3	—	2	1	—
1877	6	—	4	2	—
1878	4	1	3	—	—
Összesen . . .	52	11	34	3	4

A megszűnt intézetek közül mintegy 58% esik oly intézetekre, melyek felszámolás alá jutottak, és majd 25% azokra, melyek csőd alá kerültek; tehát a megszűnt hitelintézetek 83%-nál az alapítók, ha nem egészen, de részben elvesztették a befizetett, illetve befektetett tőkét. A csőd alá jutott intézetek száma is feltűnő magas, szemben a felszámolás alá jutottakkal. Mily érzékeny veszteségeket szenvedtek a krízis folytán a vállalkozók, még a felszámolás alá jutott vállalatoknál is, a következőkből tűnik ki.

É v	felszámolás alá jutott	teljesen felszámolt	Eredetileg befizettetett	Felszámolás utján visszafizettetett	E szerint a veszteség tesz	% -ban
			osztrák értékű forintokban			
1873	59	55	192,589	95,832	95,873	49·70%
1874	37	32	90,391	36,066	54,152	59·91%
1875	19	17	37,824	8,147	29,489	77·96%
1876	25	20	62,360	17,655	44,150	70·79%
1877	11	7	34,550	11,117	21,533	62·32%
1878	6	4	12,161	1,688	10,129	83·29%

Csak az átlagot véve is, melyet az itt felsorolt években felszámolás alá jutott és felszámolt vállalatoknál kimutatott veszteségekből vonhatunk, kitűnik, hogy a befizetett tőke 67·32%-a veszett

el. Ezt a százalékot tetemesen meghaladja azon vállalatok vesztesége, melyek 1875-ben (77·96%), és melyek 1878-ban (83·29%) mentek tönkre.

A krízis pusztító hatásait, vagy jobban mondván, a valuta értékének rohamos javulásával beállott túlkedvező hitelviszonyok eredményét élénken tünteti elénk a bank és hitelintézetek befizetett részvénytőkéjében feltüntethető növekedés és apadás.

A magyarországi bank- és hitelintézetek befizetett részvénytőkéje 1870—1878-ig.

É v	A létezett intézetek száma	Befizetett részvénytőke o. ért. frt.	Növekvés o. ért. frt	Apadás o. é. frt
1870	50	22.377,715	1.358,300	—
1871	60	23.340,230	962,515	—
1872	102	37.279,838	13.939,608	—
1873	125	45.472,840	8.193,012	—
1873	108	36.189,182	—	9.283,648
1874	100	31.393,552	—	4.795,640
1875	93	29.558,932	—	1.834,620
1876	96	25.053,932	—	4.505,000
1877	91	23.603,932	—	1.450,000
1878	86	18.455,932	—	5.148,000

A hitelviszonyok jellemzésére szolgálhatnak, illetve a hitelintézetek által elhelyezett és elhelyezhető tőkék nagyságára engednek következtetést vonni az időnként forgalomban volt pénztárjegyek összege, a pénzüintézeteknek más pénzüintézeteknél elhelyezett tőkéi mennyisége, a pénzüintézetek elfogadmányainak forgalma is. Kétségtelen, hogy valamely pénzüintézet csak azon esetben helyezi el más intézeteknél tőkéjét, ha maga annak foglalkozást adni nem tud, s a pénzüintézet forgatmányával ellátott, s forgalomba hozott váltók száma és összege annál nagyobb, minél kisebb a pénzüintézet pénztári készlete, illetőleg, minél nagyobb azok száma, a kik hitelt kérnek. A m. kir. országos statisztikai hivatal által kiadott „Statisztikai évkönyvek“ nyomán Magyarország összes pénzüintézeteire nézve a következő összeállítást szerkesztettük. (Lásd a túloldalon.)

Sajnálattalunkra csak három évre (1870—73-ig) találtuk a forgalmat úgy az elfogadmányokra, mint a pénztári jegyekre nézve részletezve. Sajnálattalunkra — mondjuk, — mert e részletezés ép e feladat megoldásánál felettébb szükséges és tanulságos leendő. A beszerzés nehézsége, melyre a statisztikai hivatal közleményeiben annyiszor történik utalás, kényszerithette a buzgó gyűjtőket ez adatok elhagyására. Pótolnunk ez adatokat, daczára ügyekezettünknek, egyéb forrásokból nem lehetett, miután a pénzügyi évkönyvek, mint a bécsi és a budapesti „Compass“, csak az év végén eszközölni szokott zárszámla adatait tüntetik fel.

É v	Az összes magyarországi pénzüintézetek által kibocsátott pénztári jegyek összege				Az összes magyarországi pénzüintézeteknek más intézeteknél elhelyezett tőkái, kivéve, melyek idegen pénztári jegyekben voltak elhelyezve.				Az összes magyarországi pénzüintézetek előlagadmánymainak fo rgalma			
	E z é v b e n		Forga- lomban volt az év végén	Ei volt helyezve január 1-én	A z é v f o l y t á n		Ei volt helyezve az év végén	A z é v f o l y t á n		Maradt az év végén forga- lomban		
	Forga- lomban volt január 1-én	kibo- csátta- tott			bevál- tatott	elhelyez- tetett		kivéte- tett	Forga- lomban volt január 1-én		kibo- csátta- tott	bevál- tatott
1870	11.767,442	40.715,490	48.508,630	12.974,302	2.090,558	4.945,567	5.113,857	1.922,268	2.810,874	13.168,689	13.352,844	2.026,719
1871	13.191,326	60.669,358	60.705,926	13.154,758	1.969,040	8.914,558	8.277,031	2.606,567	2.168,938	12.785,368	11.400,873	3.548,433
1872	13.217,317	66.954,780	67.084,909	14.034,770	2.387,047	12.703,733	14.021,915	912,856	3.356,037	15.643,816	14.150,438	5.067,058
			1873: 13.345,200		—	—	—	—	1873: 845,899			
			1874: 17.343,703		—	—	—	—	1874: 1.616,756			
			1875: 12.742,884		—	—	—	—	1875: 1.221,755			
			1876: 9.264,493		—	—	—	—	1876: 1.224,098			
			1877: 7.690,193		—	—	—	—	1877: 1.902,278			
			1878: 7.284,627		—	—	—	—	1878: 985,857			

Azon három évre vonatkozó adatok is azonban kétségtelenné teszik azt, mit az eddigiekben észleltünk, hogy 1870—73-ig a hitelviszonyok javulnak és ennek következtében a hitelintézetek rendelkezésre álló tőkái mind kevesbednek. Fényesen igazolják ép ezen összeállítás adatai, hogy a magyarországi pénzügyintézeteknek más pénzügyintézeteknél elhelyezett tőkái — az év végén elhelyezve volt mennyiséget véve — kevesbednek. Az év folyamán mutatkozó tőkefőlöslegre mutat az év folyamán elhelyezett tőkék nagysága. Hogy azonban ez az elhelyezés csak rövid időtartamra történt, mutatja az, hogy például 1872-ben 12 millió elhelyezett tőkével 14 millió kivett tőke áll szemben, hogy 1871-ben ugyan 8 millió helyezettett el, de ugyanannyi ki is vétetett.

A forgalomban volt pénztárjegyek szaporodása egész 1872-ig ismét csak a mellett bizonyít, hogy a hitelintézetekben elhelyezés nélkül nagyobb összegek nem heverhettek. 1874-től kezdve mind kisebb lesz az év végén forgalomban maradt pénztárjegyek összege, jeléül ismét annak, hogy a forgalom alább hagyott, és a tőkekészlet a szükségletnek megfelelő volt.

A pénzügyintézetek forgatmányának összegéből az tűnik ki, hogy akár az év folyamán kibocsátott, akár az év végén forgalomban maradt forgatmányok főösszegét tekintve, 1872-ig a hitelintézetek sok tőkét foglalkoztathattak. Az 1873-ki krízis hatását a forgatmányok összegének ez évben $\frac{1}{6}$ -re történt süllyedése élenken tárja eléünk. A következő években valamivel emelkedik ugyan a forgalomban volt elfogadványok száma, de attól az összegtől, melyet 1872-ben elért, igen távol marad.

Azok az adatok, melyeket eddigelé felhoztunk, e pontban felállított általános tétel beigazolására vonatkoznak.

A részletekre térve, kezdjük a betéteken. Az, a mit a betétekre nézve elmondottunk, azon időszakra vonatkozó adatokból, melyeket eddigelé szem előtt tartottunk, nem volna egészen beigazolható. Az itt tárgyalt időszak lefolyását és befejezését tünteti fel csak a forgalom rohamos emelkedésének, tehát egy oly időköznek csak másod felét, mely az agio ingadozásának hatását a forgalomra teljesen feltünteti.

A pesti első hazai takarékpénztár betétei 1859-től 1871-ig osztr. ért. forintokban.

É v	B e t é t e k			Visszafizetett betétek		
	a felek száma	osztrák értékben		a felek száma	osztrák értékben	
		frt	kr.		frt	kr.
1859	15,865	5.584,612	23	17,634	5.261,939	—
1860	18,594	7.982,080	90	17,658	6.677,657	59
1861	18,739	7.983,998	23	18,270	7.017,709	82
1862	21,560	8.366,639	56	20,473	8.014,974	44
1863	23,759	9.496,576	94	23,447	9.382,319	62
1864	23,175	9.119,784	24	23,040	10.156,421	72
1865	24,138	8.048,645	67	23,593	8.200,585	61
1866	27,012	11.211,602	63	27,213	9.679,100	75
1867	38,497	17.120,650	37	32,031	13.475,272	76
1868	53,645	24.523,090	64	39,699	20.405,551	—
1869	59,581	31.354,073	18	52,426	28.614,143	17
1870	52,230	29.266,977	32	54,071	29.980,860	44

Az 1860—65-ki időszak a pénzürték rohamos javulásának időszaka. Már 1864-ben a visszafizetett betétek összege egy millióval meghaladja az ez évi betéteket. 1865-ben a betétek összege csökken. A visszafizetett betétek összege is nagyobb, mint a betéteké. Jele, hogy a tőke más elhelyezést keresett. 1866-ban feltűnő változás áll be. Daczára a különben nem épen kedvező évnek, a betétek 3 millióval haladják meg az előző évit, és 2 millióval az ugyanazon évi visszafizetett betéteket. Jele, hogy a tőke ismét a takarékpénztárakba folyt. 1867-ben a betétek szaporodása még feltűnőbb, 1868-ban szaporodnak a kis betétek, míg a nagyobb tőkék már más elhelyezést keresnek. Amazt a betevők számának 40%-al észlelhető emelkedése, szemben a betétek 34%-al való emelkedésével, emezt a tőkét felmondók számának alig 21%-al való emelkedése, szemben a visszafizetett betétek összegének 54%-al történt emelkedésével bizonyítják. 1869-ben a visszafizetett betétek összege ismét meghaladja az ez évi betéteket. 1870-ben tetemes csökkenés áll be a betétekben, ezenfelül betét és visszafizetés egyensúlyban áll.

A takarékpénztári betétek főösszegét tekintve, a következő százalékos emelkedés tapasztaltatott a magyarországi hitelintézeteknél.

	Betétetett	Az előző évhez képest		% -ban	
		+	vagy -	+	vagy -
1867 :	133.781,213 frt,	—	—	—	—
1868 :	162.607,468 „	+	28.826,255 frt. o. é.	+	21%
1869 :	259.959,318 „	+	97.351,950 „ „ „	+	59%
1870 :	153.007,890 „	—	106.951,428 „ „ „	—	40%
1871 :	206.416,813 „	+	53.408,923 „ „ „	+	34%
1872 :	209.150,451 „	+	2.733,638 „ „ „	+	14%

A mit az első hazai takarékpénztár betéteinél észlelünk, az itt bebizonyul. 1869. jobban mondva 1870-ben a tőke a vállalatokba folyt, innét a betétek kevesbedése az előző évhez képest 40%-al. 1871-ben szaporodnak a betétek. 1872-ben alig számbavehető az emelkedés százaléka. 1873. végén az összes magyarországi hitelintézeteknél elhelyezve volt betétek összege 174.208,000 frtot tesz ki, tehát 1872-höz 20 millióval csökken. Ez a jelenség abban leli magyarázatát, hogy 73-ban sok tőke semmisült meg egyrészt, másrészt pedig az óriási veszteségek, melyeket egyesek vállalkozásaikban szenvedtek, a takarékpénztárakban felgyűjtött készletekkel voltak pótlandók, ennek következtében sok tőke felmondott.

Az összes osztrák hitelintézeteknél o. é. millió firtokban :

	betétetett	az előző évhez képest		% -ban	
		+	vagy -	+	vagy -
1864 :	114 ₂₇	+	1 ₃₄	+	1 ₂
1865 :	113 ₁₄	—	1 ₁₃	—	1 ₀
1866 :	130 ₀₇	+	16 ₉₃	+	15 ₀
1867 :	164 ₂₈	+	34 ₂₁	+	26 ₃
1868 :	200 ₉₃	+	36 ₀₅	+	22 ₃
1869 :	245 ₇₁	+	44 ₇₈	+	22 ₃
1870 :	285 ₇₁	+	40 ₀₀	+	16 ₃
1871 :	341 ₁₇	+	55 ₄₆	+	19 ₄
1872 :	403 ₀₄	+	61 ₈₇	+	18 ₁
1873 :	482 ₇₆	+	79 ₇₂	+	19 ₈ .

Míg 71-ben a betétek szaporulata 55 milliót tesz az előbbi évhez képest, addig 1873-ban 79 milliót, tehát 24 millióval többet. E nagy többlet nem származhatott 73-ban abból, hogy a viszonyok a tőkegyűjtésre kedvezőbbek voltak az 1871. évnél, de tisztán csak abból, hogy 1873. második felében a tőke tömegesen hagyta oda a vállalatokat, és vonult mintegy menedékhelyre, a takarékpénztárakba.

A váltóforgalom, előlegezési üzlet, jelzálogi kölcsönök, folyó számlaadósságok nagyságát következő összeállításban látjuk feltüntetve 1867—1878-ig terjedő időközben.

É v	Bankszerü váltó tárcza	Hiteltulajdonosi váltó tárcza	Előlegek	Jelzálogi (ingatlanokra betáblázott) kölcsönök	Folyó számlaadóssai	Értékpapírok árfolyami értéke	Veszteségek és függő tételek
			Értékpapírok és zálogokra				
o s z t r á k é r t é k ü f o r i n t o k b a n .							
1867	39.651,291	4.554,327	7.219,642	83.783,444	—	—	—
1868	58.147,048	8.312,222	20.383,278	100.138,223	—	—	—
1869	71.942,000	16.167,347	25.638,000	111.339,966	—	—	442,777
1870	85.862,568	8.980,491	25.052,985	121.544,529	—	—	532,909
1871	99.867,686	11.712,794	24.678,813	137.628,669	—	26.178,796	325,645
1872	129.989,731	15.809,353	38.553,392	154.955,827	—	29.827,500	704,607
1873	126.578,317	12.039,995	33.117,676	166.840,111	36.684,669	32.116,385	8.201,314
1874	137.317,715	10.611,666	27.878,114	184.627,432	25.466,672	29.080,392	9.226,486
1875	137.913,709	9.927,832	25.669,290	205.442,938	20.585,208	34.112,586	6.672,264
1876	139.919,838	6.240,946	19.729,845	216.128,141	17.716,486	39.218,894	7.442,692
1877	147.391,895	4.210,834	19.617,875	221.723,002	19.379,169	38.322,996	4.821,047
1878	157.760,981	5.840,841	19.364,774	226.871,764	24.181,116	44.111,982	3.075,885

A bankszerü váltótárcza fokozatosan növekszik 1872-ig. 72-ben kétségtelen ugrás észlelhető. 73-ban 3 milliónyi apadás áll be, mert a személyi hitelre a viszonyok kedvezőtlenek lettek. Feltünőbb ez apadás a hiteltulajdonosi váltó tárczánál. A hiteltulajdonosok váltótárczája 6 év alatt 11 millióval növekedett. 73-ban fordulat áll be és 1877-ben a tárcza főösszege azon magaslaton áll, mint 1867-ben. A rohamos emelkedést ép oly rohamos esés követi. Beigazolva látjuk, hogy a papirvalutás országban tartós és egyenletes hitelviszonyokról nem lehet szó, s az a mit kedvező és kedvezőtlennek nevezünk, két véglet, mely egymást gyorsan váltja. Hogy mily befolyása van az agio ingadozásának a hitelre és a váltótárczára, hosszabb időköz alatt még világosabban látható.

A pesti magyar keresk. bank leszámítolási üzlete h. sz. váltókkal.

É v	Váltótárca ja- nuár 1-én		E z é v b e n				Váltótárca de- cember 31-én	
			leszámítoltatott		kiváltatott			
	o s z t r á k é r t é k b e n							
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1848	1.309,636	36	5.717,927	33	5.636,388	06	1.391,176	03
1849	1.391,176	03	5.522,303	19	6.263,362	52	650,116	30
1850	650,116	30	2.479,071	22	2.167,352	48	961,835	04
1851	961,835	04	3.769,041	35	3.598,463	22	1.132,413	17
1852	1.132,413	17	4.412,509	15	4.511,050	44	1.033,871	48
1853	1.033,871	48	4.162,263	38	4.267,878	45	928,502	18
1854	928,502	18	3.974,514	24	3.997,797	14	905,219	28
1855	905,219	28	4.453,740	24	4.372,660	21	986,299	31
1856	986,299	31	5.634,918	57	5.079,248	18	1.541,970	10
1857	1.541,970	10	7.648,275	33	7.360,889	41	1.829,356	02
1858	1.829,356	02	8.137,931	58	8.123,840	18	1.843,447	42
1859	1.843,447	42	10.164,610	28	9.508,706	71	2.498,950	99
1860	2.498,950	99	9.990,224	17	9.626,170	37	2.863,004	79
1861	2.863,004	79	10.705,079	29	10.968,015	44	2.600,068	64
1862	2.600,068	64	11.836,796	31	11.296,269	74	3.140,595	21
1863	3.140,595	21	12.614,628	37	12.675,162	88	3.080,060	70
1864	3.080,060	70	13.371,098	27	12.373,702	03	3.198,563	80
1865	3.198,563	80	14.845,026	87	13.187,916	02	3.381,746	05
1866	3.381,746	05	14.231,408	17	14.992,423	17	3.234,349	75
1867	3.234,349	75	11.947,786	89	14.260,324	44	3.205,433	48
1868	3.205,433	48	13.203,304	08	13.252,082	95	1.901,137	42
1869	1.901,137	42	17.310,572	72	12.127,039	15	2.977,402	35
1870	2.977,402	35	21.338,074	19	17.184,039	80	3.103,935	27

1848-tól 51-ig terjedő időközben úgy a leszámítolás alá jutott váltók összege, mint az év elején, illetve végén jelzett váltótárca kisebbedik. Ezzel párhuzamban az agio folyton ingadozik 1—34% között. 1852 és 53-ban megjavulnak a hitelviszonyok, a leszámítolás alá jutott váltók összege is növekszik. 54-ben az agio három hó alatt 46¹/₂ és 14³/₄% között változott. A váltótárca is kisebb. 56-ban, a mint az agio mozgása rendszeresebb lett, a hitelviszonyok is javulnak, a leszámítolás alá került váltók összege egy millióval emelkedik. 57 és 58-ban folyton tart a javulás, a váltótárca is emelkedik. 60-ban az agio legmagasabb és legkisebb százaléka között 20% különbözet mutatkozik, ehhez képest a személyi hitel is kisebb, kisebb a leszámított váltók összege is. Megfordított jelenség ötlük szemünkbe 1865-ben, midőn az agio évi átlaga csak 8³/₂%-ot tett. 69—71-ig ugyanazt az egészségtelen és rohamos emelkedést észlelhetjük a kereskedelmi bank váltótárczájánál, a mit az összes magyarországi pénzügyintézeteknél tapasztaltunk.

A magyarországi pénzügyintézetek előlegek rovatában kevés tételleinkkel egyező adatot találunk. Azt állítottuk volt, hogy az agio ingadozásának hatása alatt a személyi hitel kiválólág szenved, a váltóforgalom ennél fogva kisebbedik, ellenben a zálogokra kölcsönzött összegek emelkednek. A felhozott adatok e tétellel csak 1871-ben egyeznek, midőn is azt látjuk, miszerint a váltóforgalom megfelelő növekedtével az előlegek összege kisebb az előző évinél. Az 1872., 73. és következő évi adatok magyarázatra szorulnak. Ez a magyarázat egyszerű. Az itt felhozott adatok zálogok és értékpapírokra vonatkoznak. Tudvalevő az, hogy az érték papírokra való kölcsönzés soha oly mérvet nem vett, mint 1872-ben, s viszont a pénzügyintézetek nem fejtettek ki nagyobb óvatosságot az értékpapírokra való kölcsönzésben, mint épen az 1873-ki krisist követő időben és években. Innét van, hogy már 1873-ban is 5 millióval kisebbedik az előlegek összege. Az osztrák bankokban az értékpapírokra előlegezett összegek 1870-ben 51 milliót, már 1872-ben majd háromszor annyit, 138 millió frtot, 1876-ban meg csak 26 millió frtot tettek. A jelzálogi kölcsönök összege 1867-től folyton növekszik. E rovatnál nem a kölcsönösszeg többlete, avagy kevesblete lesz figyelemre méltatandó, hanem az évi szaporulat százaléka. Mig például 1874-ben 18 millióval szaporodik a kölcsönök összege, a szaporulat 1870-ben csak 10 milliót, 1873-ban csak 12 milliót, mig amott a szaporulat százaléka 11 %-ot, emitt csak 9 %-ot teszen. A jelzálogi kölcsönök szaporodásának különösen kétféle magyarázat adható. Vagy azért szaporodnak, mert földbirtokokban beruházás történik, vagy azért, mert a személyi hitelre kedvezőtlenek a viszonyok, s bizonyos biztosíték nélkül nagyobb kölcsön nem nyerhető. Az előbbi magyarázat az 1873-iki az utóbbi az 1875-iki szaporulatra fér. Hogy ezt a magyarázatot adnunk szabad, eddigi bizonyításunk igazolja, melyből kiderült, hogy 1873-ik évben a hitelviszonyok kedvezők és beruházások eszközésére ösztönzők, 1875-ben ellenben a személyi hitelre a viszonyok, még mindig kedvezőtlenek voltak. Hogy ennek a jelenségnek ily magyarázatot adnunk szabad, igazolja ezt az is, hogy oly években, mint ezt a következő táblázatban látjuk, melyekben az agio felettébb ingadozik, tehát a forgalom hanyatlik, az üzlet pang, a hitelviszonyok rosszak, átlag sokkal több a kölcsöntörlesztési hátralékosok száma, sokkal nagyobbak az évenként késedelmi kamat czimén fizetett összegek, mint oly években, midőn az agio egyenletesebben mozog, vagy a valuta értéke állandó.

A galicziai hitelegylet kimutatása a záloglevelekben adott kölcsönökről.												
Év	Kölcsön		Ebből törlesztett		Teljesen letörlesztett költsön		Marad kölcsönkövetelés fejében		Hátralekos törlesztési részletek		Késedelmi kamatok fejében fizettetett	
	szám	frt	szám	frt	szám	frt	szám	frt	szám	frt	szám	frt
1861-ig conventiós, 1861-től 1865-ig osztrák értékekben												
1847	656	8.462,500		205,008	14,856	223,764	1	2,000	682	8.238,735	—	157
1848	739	9.463,100		306,710	14,920	321,120	—	—	716	9.941,919	21	456
1849	842	10.708,500		416,952	89,131	506,084	3	35,500	817	10.202,415	1.134	876
1850	944	11.678,900		542,751	96,231	638,983	—	—	902	11.039,916	16,315	1.218
1851	964	12.319,900		683,649	219,898	903,547	6	54,400	956	11.416,352	33,987	2.145
1852	1.000	12.636,000		835,085	511,105	1.346,190	18	361,800	982	11.289,809	50,746	3.255
1853	1.041	13.147,800		992,227	527,793	1.540,020	20	379,000	1.021	11.627,779	55,665	3.802
1854	1.072	13.438,900		1.160,363	547,623	1.707,987	24	403,500	1.048	11.730,312	65,624	4.019
1855	1.096	13.650,200		1.387,485	573,693	1.911,184	25	424,900	1.071	11.739,013	56,874	4.943
1856	1.113	14.010,400		1.522,669	620,450	2.143,120	26	435,500	1.086	11.867,279	41,430	4.214
1857	1.143	14.169,500		1.719,696	733,886	2.453,082	33	553,400	1.110	11.716,417	30,455	3.719
1858	1.205	14.315,900		1.923,148	799,083	2.702,832	36	592,800	1.120	11.613,067	27,076	3.577
1859	1.218	15.021,500		2.136,189	804,936	2.941,125	39	609,600	1,178	12.080,374	24,897	3.405
1860	1.316	16.421,100		2.367,052	857,823	3.224,876	46	680,400	1.268	13.502,224	25,873	3.256
1861	1.403	18.208,355		2.749,673	927,921	3.677,594	49	750,225	1.352	14.350,740	30,236	4.134
1862	1.502	19.207,355		3.032,474	961,948	3.994,422	54	785,100	1.446	15.212,932	35,932	4.111
1863	1.607	20.484,655		3.335,210	1.012,150	4.347,361	57	848,705	1.548	16.137,293	66,748	5.111
1864	1.713	21.444,355		3.659,548	1.085,470	4.744,998	66	941,670	1.663	16.699,536	85,557	6.650
1865	1.817	22.205,855		4.001,683	1.103,532	5.305,215	103	1.210,465	1.770	16.990,639	146,743	7.083

A folyó számla adósai czimü rovatban legegceclatásabb bizonyítékát látjuk annak, hogy a személyi hitel mily rohamosan rosszabbodik 1873-tól—1876-ig. Az osztrák bankokban a nyílt számlakövetelések összegénél még feltünőbb az esés. Mig 1870-ben ez 324, 1872-ben 748 m. forintot tett, már 1873-ban csak 479, 1874-ben 286, 1875-ben 232, sőt 1876-ban éppen 219 millio forintra apadt le.

Az értékpapírok árfolyami értéke czimü rovat a pénzüintézetek vagyonkimutatásában annak igazolására szolgálhat egyrésről, hogy a hitelintézetekben 1873-tól kezdve mind több tőke helyeztetik el értékpapírokban, tehát mind több tőke marad rendelkezésre az intézetnek ily célra, másrésről, hogy a 1873-ki katastropha óvatosságra intette a hitelintézeteket is, a mennyiben már 1873-ban 3 millióval kevesebb értékpapír szerepel a pénzüintézetek vagyoni kimutatásában.

Tárgyalásunk folyamán említettük, miszerint azon időszakokban, melyekben a hitelviszonyok kedvezőtlenek, a peres esetek száma abban a mérvben nő, a mint rosszabbodnak a hitelre a viszonyok. Ennek igazolására kívánunk néhány adatot még felhozni, és azzal e pontra vonatkozó fejtegetéseinket befejezni.

A magyarországi I-ső, II-od, III-ad folyamodásu kir. bíróságok által elintézett ügydarabok forgalma volt, azaz polgári (urbéri, váltó, kereskedelmi, csőd és bányá) ügyekben érkezett :

1874 :	3.932,794	ügydarab.
1875 :	3.450,774	„
1876 :	4.042,083	„
1877 :	4.493,122	„

És ezzel áttérünk fejtegetésére annak, mily befolyása van az agió ingadozásának a kamatlábra ?

A tőkekamat nagyságát a kereslet és kínálat egymásközi viszonya szabályozza. Ha nagy a kínálat, csekély a kereslet, a kamatláb alacsony, csekély kínálat mellett fordítva a kereslet nagy, a kamatláb magasabb leszen. A kínálat annál nagyobb, minél könnyebb a tőkegyűjtés, s minél biztosabb elhelyezést nyerhet a tőke. A kereslet annál nagyobb, minél nagyobb azok száma, a kik tőkét keresnek, és minél gyümölcsözőbben helyeztethetik el, mert ez utóbbi körülmény határoz egyebek között a hitelt kereső fizetési képessége fölött.

Az a kérdés, hogy tőkekereslet és kínálat minő viszonyba helyezkednek a pénzérték ingadozásának hatása alatt, illetve mily

befolyással bir a pénzérték ingadozása azon körülményekre, melyek e két tényezőt határozzák.

Gazdaságilag kedvezőtlen viszonyok között a tőkegyűjtés nehéz. A forgalom vontatottságánál, a kedvezőtlen fogyasztási viszonyoknál fogva, kiki keresménye legnagyobb részét önfentartására kénytelen fordítani. A vállalkozás nagy kockázata elriasztja a tevékeny, munkás kezet újabb vállalatok kezdeményezésétől, de a már megkezdettek minél előbb eszközrendő lebonyolítására készti. A veszteségek, a melyek a vállalkozót a valuta folytonos ingadozása mellett érhetik, felemésztik nemcsak az esetleges nyereményt, de legtöbb esetben a már megszerzettekől való pótlást is szükségessé teszik. Eltekintve ettől a valuta értékingadozása mellett nem is lehet meg az ösztön a tőke szerzésére. Akkor, midőn a tőketulajdonost a már megszerzett tőke állományában is veszteségek érhetik, az agio kedvezőtlen alakulása folytán minden tőketulajdonos reszketni kénytelen, vajjon tőkéje a legközelebbi ingadozás folytán tényleg nagyobb avagy kisebb lesz-e, csak gondjait szaporitaná az, ki tőkét tesz félre. Feltéve, hogy valaki Oroszországban 1857. ápril havában például ezüst rubelre szóló állampapirokban elhelyezve 100,000 ezüst rubellel birt, mely ugyanakkor 400,000 frankkal azaz 100,000 rubellel ezüst pénzben volt egyenértékű; 1866-ban ugyanazon vagyonból 36,000 elveszett, miután a valuta értékének rosszabbodása folytán az a 100,000 ezüst rubel állampapir csak 64,000 rubelt ezüstpénzben, illetve csak 260,000 frankot ért. A követelés tárgya egyuttal az, a mi határozza, mennyit ér az. A követelés tárgyának értékvesztésével, vagy szaporodásával a követelés is kisebb, illetve nagyobb. A papirvaluta értékének rosszabbodásával szükségkép, minden ezüst rubelre szóló követelésnek veszíteni kellett értékéből.

Biztos elhelyezésről oly időszakban, midőn a vállalkozás legfelebb veszteséget hozhat, szintén nem lehet szó. Az, a mit a hitelről mondtunk itt, az elhelyezés biztosságának kérdésénél mind alkalmazást lehet. Természetesnek kell találnunk azt, hogy a hitelező mindenek előtt biztosságban akar lenni arról, hogy tőkéjét vagy jobban mondva azt a tőkét annyit, a mennyit kölcsön adott megkapja a határidő leteltével. Ez iránt biztosságban papirvaluta mellett nem lehet. Biztosságban csak azon esetben lehetne, ha kiköthetné, hogy tőkéje lejáratkor fémben fiztessék vissza; mert

igy a különbözet fizetésének terhe, mely az ezüst árfolyamának változásából beállna, a hitelt igénylő vállaira esnék. Ezen kockázat terhét a vállalkozó, legalább a solid vállalkozó, nem vállalhatja el; mert így nemcsak annak kellene szeme előtt lebegnie számításánál, vajjon hasznot hajt-e a vállalat, nemcsak annak, meg fogja-e fizethetni a kikötött tőke kamatot, de az is tekintetbe volna általa veendő, vajjon lesz-e a tőkének, melyet igénybe vett, az az értéke, ha majd visszafizetendő lesz, mint volt, midőn kapta; azaz nem fogja-e az árfolyam különbözet, mely előállhat, a vállalat nyereségét egészben vagy részben felemészteni? S ha ez még számítás tárgya lehetne. De vajjon ki tudná az agio mozgását nem hosszabb, de csak rövid időre is előre meghatározni úgy, és oly biztosan, hogy azt számítás bázisául elfogadni lehessen?

Összegezve az eddig mondottakat, azt állíthatjuk, hogy a valuta értékének ingadozása a tőkekinálatra lankasztólag hat, egyrészt mert a tőkegyűjtése nehezebb, másrészt, mert az elhelyezés a kellő biztosságot nem nyújtja.

Az agio ingadozása, a mint többször említők, a forgalomra nyomasztó hatással bír. Az üzleti combinatio nehezedik. A vállalkozó óvatosabb, körültekintőbb lesz. A tőkekereslet is kisebb lesz; mert egyrészt kisebb lesz azok száma, kik ily időben idegen tőkét gyümölcsöztetés végett kezökbe venni magokat elhatározzák, másrészt mert az üzlet és vállalkozás kockázattal járván, a hasznos gyümölcsöztetés lehetősége kétséget szenved.

Tőkekereslet és kínálat egyaránt kisebb az agio ingadozásának hatása alatt. A kettő között a kereslet mégis a kisebb. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy a kamatláb ily időközökben mindig alacsony a papírvalutás országokban. A tőkepénzes ugyancsak magasabb ár mellett, nagyobb kamatláb kikötésével lesz hajlandó tőkéjét átengedni. A hiteltkereső ellenben nem mer nagy kamatlábat igénylő, mert a viszonyok nem olyanok, melyek között a nyereségre bizton számítani lehetne. A kereső és kínáló ajánlata és követelése között látszó különbözet, csak a kínáló rovására fog eldőlni. A kamatláb alábbszállni fog. A kereslet csak olcsó tőkét használhat, mert egyébként nem boldogul. A kínáló ellenben, rendelkezésre álló tőkéjét szükségkép el akarja helyezni. Amaz kétségkívül jobb helyzetben van, s kizsákmányolja a helyzetet, leszó-

ritja a kamatlábat. Emez szemben a csekély kereslettel, kénytelen kisebb kamatlábbal beelégedni; annál is inkább, mert a valuta értékében beállott változással a hitelviszonyok rendkívül megrosszabbodnak, s kiváló óvatosságot tételnek fel a hiteltnyújtó részéről. Azon csekély keresletnek is, mely a tőke iránt észlelhető, nagy százalékát teszik azok, kikre a tőke nyugodtan rá nem bízható.

A kereslet és kínálat szerepet váltanak, a mint az agio mozgása rendszeresebb lesz, a forgalom újból élénkül, a hitelviszonyok javulnak, a pihenő vállalkozás kettőztetett munkára ébred. Egyszerre erős tőkekereslet lesz észlelhető. A kínálat sem hiányzik, mert a hitelviszonyok folyton javulnak, és a helyzet szép jövővel biztatja az újonnan indult vállalatokat. De a kínálatnak végre is határa van szabva a rendelkezésre álló tőkék nagyságában. A kettőztetett erővel folytatott vállalkozás a forgó tőke nagy részét leköti, az üzlet menete pedig sok forgó tőkét tesz szükségessé. A külföld tőkéjére éppen ebben az időben legkevésbé lehet számítani, mert az agio még mindig magas, és a valuta újabb elértéktelenedésének eshetősége végre is kizárva nincs. Minél erőteljesebb, minél élénkebb volt a vállalkozási kedv, annál előbb fog beállani az az idő, midőn a tőkekinálat alábbhagyni fog, azaz a rendelkezésre álló tőke apadása érezhetővé lesz.

E szerint, a mint az agio mozgása ismét rendszeresebb lesz, a tőkekinálat is nagyobb lesz; egyrészt mert a tőkegyűjtés könnyebb, a jövedelmező elhelyezésre bő kilátás nyílik. A tőkekereslet is nagyobb lesz; egyrészt, mert a hiteltigénylők száma nő, másrészt, mert az üzleteredmény bőven fedezi a tőkekamatot, és meghozza a reá fordított fáradság gyümölcsét.

A kereső és kínáló ajánlata és követelése közti differentia ez esetben a kereső magasabb ajánlata által lesz kiegyenlíthető, mert a fölény ez esetben a kínálaté. A keresőnek tőkére van szüksége, s később magasabb árt megadni a tőke használatáért, hogysen egy jövedelmező üzlet megkezdéséről lemondana, avagy egy már megkezdett üzletet abbanhagyjon. A vállalkozás mérve határoz természetesen a fölött, hogy a még rendelkezésre álló tőke képes-e a keresletet, ha mindjárt drágább kamat mellett is kielégíteni. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy papirvalutás országokban ily időközökben a vállalkozás határt nem ismer, s miután a tőke-

keresletnek határa nincs, a kínálatnak a rendelkezésre álló tőkék véges összegében határ van szabva, a közgazdaságilag oly véghetelen kedvező időszak, nem szükségkép, de rendszerint krizissel végződik.

Ezt a lassu felocsudás időszaka követi. Ez az időszak hosszú, oly hosszú időköz foglalt magában, minőre egy a bizalmat és hitelt annyira megingató nyomainak elfedésére és utóhatásainak kiheverésére a közgazdaságnak szüksége van. A bizalom annyira meglett ingatva a krizis által, miszerint egész természetesen kell találnunk, hogy a krizist követőleg a kamatláb állandóan magas lesz; s csak a mint a hitelviszonyok lassan ismét javulnak, a forgalom is lassan élénkül, és így a kamatláb is; mert a tőke csak alacsony kamatláb mellett nyerhet biztos elhelyezést.

A következtetések, melyeket eddigi rövid fejtegetéseinkből is vonhatunk, a következők:

A papirvaluta értékingadozása kiváló befolyással bír a kamatlábra; mert határozza a kereslet és kínálatot, illetve befoly azon körülményekre, melyektől azok mérve és terjedelme függ.

I. Papirvalutás országokban a kamatláb, illetve a tőkekereslet és kínálat alakulására egy tényezővel több bír befolyással. Tekintve, hogy ez a tényező oly természetű, mely rövid időköz alatt is majd kedvező, majd kedvezőtlen befolyással van a kamatláb alakulására, melynek befolyását előre, csak megközelítőleg is, meghatározni nem lehet; a papirvalutás országban a kamatláb nagysága ezen önkényes tényező hatása alatt nem lehet állandó, de sőt a hirtelen változás esélyének van kitéve. Ennek folytán a hitelt igénylő a fizetendő tőkekamat fejében bizonyos határozott összeget nem vehet fel számításába; sőt a már megkezdett üzletnél a legérzékenyebb veszteséget szenvedheti, mert a kamatláb időközben számításán felül emelkedett. Oly üzletembernél, ki idegen tőkét forgat, a tőkekamat nagyságának előzetes tudása fölöttes szükséges, mert nyeresége tulajdonkép, csak akkor kezdődik, a mikor a vállalat üzleteredménye a tőkekamatot már fedezte. Lehet, hogy a tőkekamat időközönként emelkedik 1—2%-al, s a vállalkozó kénytelen nyereségét a hitelintézettel megosztani, vagy épen azt a néhány perczentet, mely nyereségét képezte, egésze feláldozni. Ha a kamatláb emelkedését előre tudja, vagy sejti, talán a vállalatba nem is fogott volna. Tekintettel továbbá arra,

hogy a tőkekamat a papirvalutás országban fejtegetéseink értelmében hosszabb időközön belül magas, mint alacsony, a papirvalutás ország kamatlába átlag mindig magasabb, mint rendezett valutaviszonyokkal bíró országokban. A papirvalutás országban tehát ép azon két tulajdonsága a kamatlábnak, — melyet közgazdaságilag felette kívánatosnak kell tartanunk, — hogy alacsony és egyenletesen állandó legyen nincs meg.

II. Ehhez járul, hogy a kamatláb épen azon időközben alacsony, midőn az üzlet pang, és legmagasabb akkor, midőn a forgalom élénk, s a tőkére legtöbb szükség van. A tőkepénzes akkor, midőn a hitelviszonyok amugy is rosszszak, s midőn a kockázat nagy, sokkal kevesebb tőkekamatot élvez, mint akkor, midőn a hitelviszonyok kedvezőbbek, a kockázat is kisebb, s e mellett a tőkében oly nagy kínálat van. Az üzletember fordítva olcsónak találja a kamatlábat, midőn tőkére szüksége nincs, ellenben magasnak, midőn azt hasznosan gyümölcsöztethetné. Midőn olcsó kamatláb mellett, tehát kedvező feltételek mellett nyerhetne hitelt, a conjunctura rossz, midőn ismét a conjunctura jobb, a tőke lesz drágává.

III. Rendezett valutával bíró országokban állandóan magas kamatlábról szó nem lehet, mert a tőke nemzetiséget nem keresve, oda vándorol, hol hason biztosság mellett nagyobb jövedelmet hoz. Ha esetleg A. ország kamatlába felszáll, A. országba addig fog B. C. D. E. országok tőkéje befolyani, mig e nagy tőkekinálat a kamatlábat lenyomja. De fordítva, állandóan alacsonyabb kamatlábról sem lehet szó, nem alacsonyabbról a világ piaczkéinál azért, mert ekkor még a belföld tőkéje keres elhelyezést a külföldön ott, a hol a tőke jövedelmezősége nagyobb.

A tőke kosmopoliticus, de csak azon országokra nézve, melyek rendezett valutával bírnak. A valuta országba a külföld tőkét nem kölcsönözhet. A külföldi pénzember nem határozhatja el magát arra, hogy az agio emelkedésére, avagy csökkenésére speculáljon. Egész természetesen csak úgy lesz hajlandó a papirvalutás országba tőkéjét kölcsönözni, ha a fizetés fémpénzben köttetik ki. Vajjon kész lesz-e ezen feltétel alatt, a hitelt igénylő a külföldtől kölcsönözni, igen kétes; mert habár a fémpénzben nyert kölcsönnél a hitelező ily kívánsága teljesen jogosult, a hitelt igénylő azt veszi tekintetbe, hogy valuta országban a papirvaluta forog tulaj-

donképen, s neki végre is, ha visszafizetésre kerülne a dolog, a fém pénzt papírpénzen kellend vásárolnia, s így azt kellene előre tudnia, vajjon ugyanannyi fém pénzt kellend-e akkor adnia a fémért, mint kapott, midőn a fém pénz kölcsönt értékesítette? Más szóval, ha a budapesti terménykereskedő például, 1000 frtot ezüstben veszen kölcsön, és ezen 1000 frtot papírvalutára átszámítva kapna például 100 frt, azaz 10⁰/₁₀₀ agiot, összesen 1100 frton vásárol 120 métermázsza árpát 5 frtjával. Tegyük fel, hogy a kölcsön visszafizetésekor 20⁰/₁₀₀ az agio, azaz az 1000 frt ezüst pénz csak 1200 frtért papírpénzben lesz megszerezhető, tehát oly összegért, melyen nem 120, de 140 métermázsza árpát vehetett volna. Igaz, hogy megeshetik, miszerint a valuta nem rosszabbodik, de javul, és ekkor nyeresége van; de ez csak eshetőség, melyre speculánsnak igen, de solid vállalkozónak és kereskedőnek építenie nem szabad.

De fordítva, a külföld sem szívesen kölcsönöz tőkét a papírvalutás országából; mert magát papírvalutában való fizetésre nem kötelezheti; mert az agio ingatagságának, s az abból folyó veszteségeknél nem teheti ki magát.

Az ép most említett körülmény is szolgálhat magyarázatául annak a jelenségnek, miért magasabb egyfelől a papírvalutás országban a kamatláb épen akkor, midőn a tőke legjobban értékesíthető, azaz midőn az agio magas, s miért alacsony akkor, midőn az üzlet pang, midőn a belföldi tőke a valutás országban elhelyezést csak olcsó kamattal lelhet. E pontnál statistikai bizonyításunk aránylag igen rövid lesz, főleg azért, mert erre vonatkozó adatokat nem találtunk, de nem is találhattunk. Egyedül az osztrák-magyar bank volna az, melynek kamatlába hosszabb idő óta feljegyeztetik. Ezen egy intézet kamatlába, miut Hertzka is elismeri, irányadó nem lehet. A ki ismeri e bank szabályait, tudja és ismeri, hogy csak első rendű papirokat számíthat le, hogy kamatlába az országos kamatlábnál tetemesen alacsonyabb, hogy daczára terjedt üzletének alig esik ez intézetre az osztrák-magyar monarchia leszámítási üzletének $\frac{1}{6}$ -a. S ha ennek daczára felhozzuk Seyd: „Die wahren Grundsätze des Banknotenwesens“ és Lukam: „Die österreichische Nationalbank während der Dauer des dritten Privilegiums“ munkái nyomán a Hertzka T. által is közlött táblázatot, tesszük ezt annak bebizonyítására, hogy az osztrák-magyar bank kamatlába átlag magasabb volt az angol, francia és porosz jegybankénál.

A következő számú hetek alatt				
érvényben volt kamatláb	az angol banknál	a francia banknál	a porosz banknál	az osztrák nemzeti banknál
2 ⁰ / ₀	134	—	—	—
2 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	271	163	—	—
3 ⁰ / ₀	364	172	—	—
3 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	96	143	—	—
4 ⁰ / ₀	162	530	947	768
5 ⁰ / ₀	54	21	244	595
5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	153	262	7	73
6 ⁰ / ₀	36	18	69	87
6 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	89	167	7	5
7 ⁰ / ₀	49	1	30	—
8 ⁰ / ₀	46	42	6	—
8 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—	3	5	—
9 ⁰ / ₀	41	5	9	—
9 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—	—	—	—
10 ⁰ / ₀	21	2	—	—

Ép oly kevésbé lehet irányadó, a pesti első hazai takarékpénztár kamatlába, melyet alább közlünk:

A pesti első hazai takarékpénztár következő kamatláb mellett nyújtott kölcsönt 1848—1871-ig.

É v	Érték-papírokra	Váltókra	Ingatlanokra
1848-ban	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
1848—1853-ig	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
1853-ban	5 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀
1853—1862-ig	5 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀
1862-ben	5 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
1863-ban	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
1863—1868-ig	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
1868-ban	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
1869-ben	7 ⁰ / ₀	7 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀

Bizonyítja egyébiránt a takarékpénztár kamatlábának hullámzása is, hogy a mint a forgalom élénkül, a kamatláb emelkedik (l. 1868 és 69-ben a kamatláb-felemelést), s fordítva, hogy ép azon időben, midőn a gazdasági viszonyok kedvezőtlenek (1856, 57, 58, 59.) a kamatláb is alacsony.

Az agio befolyása a külkereskedelemre.

Két gyáros, egy külföldi és egy belföldi posztót állít elő. A külföldi gyáros termelési költségei egy vég posztó előállításánál a következők: gyapju 100 frt, munkabér 50 frt, tőkekamat, javítási költség, öntörlesztés százaléka, személyes tevékenység díjazása 50 frt. Összesen tehát 200 frt fémben.

A papirvalutás országban dolgozó belföldi gyáros termelési költségei 10°/o-os disagio mellett, gyapju 110 frt, munkabér 55 frt, egyéb költségek 55 frt, összesen 220 forint. A két termelő termelési költsége, ugyanazon mennyiségű és minőségű posztó előállításánál egy és ugyanaz, — tehát, mert a 200 forint fémben, papirvalutában 220 forint felel meg. — A meddig a posztó ára belföldön az, a mi külföldön, s a meddig a termelési költségek azonosak, sem a kivitelnek, sem az importnak értelme nincs, mert szállítási költséggel s esetleg a vámmal mindig drágább lenne, következésképp a külföldön termelttel nem versenyezhetne.

Ha az árak azonosak maradnak, — a termelési költségek is ugyanazok maradnak, de az agio például 10°/o-al emelkedik; a belföldi termelő, kinek posztója 220 forintba került, ugyanazon posztót, melynek ára a külföldi piacon 210 forint fémben, azaz 231 forint papirban volt, igen előnyösen fogja eladhatni 210 forintért a külföldön, mert a 210 forint fémben, — nem 231 forintot, de 10°/o-al többet, azaz 242 frtot képvisel papirban. Azon a posztón, melyet 220 forintért állított elő: 22 forint nyeresége lesz, melyből a szállítási költségeket bőven fedezheti nem csak, de a melynek rovására ő külföldi vevőinek árengedményeket tehet, s ezzel gyártmányának piacot hódíthat. A belföldi gyáros ugyanis 200 forintért fémben, tehát azon az áron adhatja gyártmányát, a melyben az a külföldön, csak a termelési költségeket véve kerül, oly áron, a melyen a külföldi gyáros nem adhatja, hacsak nyereségéről egészen lemondani nem akar. Adhatja pedig azért, mert a 200 forint fémben, papirvalutára átszámítva 240 forintot repraesental, s neki még így is egy vég posztónál, melynek előállítása neki 220 frtba került, — 20 frt nyeresége akad. Az agio emelkedésével e szerint, az egyenlő termelési viszonyok mellett előállított cikkek kivitele, nem csak előnyös és nyereséges lett, de a papirvalutás ország ipara abba a helyzetbe jut, hogy a külföld termelvényeivel,

még annak a piaczán is versenyezhet, s a maga termékeinek piaczot hódíthat.

Minél hosszabb időtartamra van szüksége a belforgalomnak arra, hogy az árak tekintetében az emelkedett disagiohoz alkalmazkodják, annál hosszabb időre élvezi a belhoni termelő azon kedvezményt, hogy olcsóbban adhatja áruját, mint a külföldi, és versenyezhet azzal, még saját piaczán is, mert annál hosszabb ideig fog termelhetni a nyers anyag, tőke és munkabér régi árai — tehát régi termelési viszonyok mellett. A belföldi termelő nyeresége azon alapul, hogy a nyersanyag a munkabér és tőke ára, nem emelkedik a forgalomban egyidejűleg az agioval, de az árak teljes alkalmazkodása az agio ingadozásához hosszabb időközön vesz igénybe, s így míg egyfelől az agio emelkedéséhez mért árakon ad tul, azok termelését a régi árakon folytathatja. Ugyanez a körülmény eszközli, hogy a papirvalutás ország ipara, a külföld termelvényeivel versenyezni képes.

A mint az árak alkalmazkodtak, azaz a gyapju, melyet a gyáros azelőtt 100 frtért vett fémben, azaz 110 frtért vásárolt papirban, az áremelkedés folytán 120 forintba fog kerülni, s a munkabér, mely egy vég posztónál 50 forintra, azaz 55 forintra rugott, 60 forintba fog kerülni, s a kész posztó 240 forintba, ismét azon közönyös helyzet áll be az export és importban, a mely volt, midőn az értékviszony mint 100 : 110-hez volt. — A papirvalutás országban a habár lassu, de végre is 10%-ig növekedett áremelkedés ugyan is, a termelőre hárult nyereséget paralyzálta.

Ha a valuta, elértéktelenedésében tovább megy, a processus ismétlődik. Az árak a külforgalomban hirtelen felszökni, a belföldi termelő nyeresége újból beállni, a kivitel élénkülni fog. De vegyük a másik lehető esetet, hogy a belföldi gyáros termelési költségei nagyobbak, mint a külföldié, s a különbség oly lényeges, hogy a külföldi versenyezhet a belföldivel, a belföldi piaczokon is, kérdés, mily hatása lesz ily körülmények között az agio ingadozásának? — Tegyük fel, hogy míg a külföldi gyáros például, a papir rizmáját 30 forintjával fémben, azaz 10%-os agio mellett 33 forintért papirban ajánlhatja, a belföldi, talán mert a nyers anyagokat illetve a rongyokat, avagy a munkabért drágábban kénytelen megfizetni, avagy mert a termelését nem folytathatja oly nagy mérvben, mint

amaz, csak 38 forintért képes ugyanabban a mennyiségben és minőségben kínálni. Ha ily körülmények között a papírpénz disagioja 20%-ig emelkedett, a papír előállítási költségei egyébiránt ugyanazok maradván a külföldön, a külföldi gyáros ugyanazt a papírt, csak 30 forintért lesz képes ajánlani, miután 30 frt fémnek 20%-os agio mellett, 36 forint papírban felel meg; míg a belföldi gyáros ugyan-e 3 forinttal versenyképesebb lesz. — Kérdés, hogy a 2 frt különbség, mely már most a két termelvény ára között mutatkozik, elégséges-e a szállítási díj, esetleg vám stb. költségek fedezésére, és hajlandó lesz-e a külföldi gyáros azt a risicot elvállalni, mely a papírvaluta újabb elértéktelenedéséből, a papírvalutás országban birt követelését érheti? — Nem sujtathja-e őt egy esetleges értéktelenedés nagyobb veszteséggel, mint a milyen a nyereség, melyet az üzletnél elérne?

Ugyanaz a körülmény, a mely a külföldi gyárost a beviteltől elijeszti; a belföldit épen ösztönzi a termelésre, mert a papírvaluta elértéktelenedése csak emeli azon készlet értékét, melyet a még olcsóbb nyersanyag és alacsonyabb munkabér mellett termelt.

A nagyobb üzem, s kedvezőbb conjuntura oda segíthetik a belföldi gyárost, hogy az legalább is annyiért kínálhatja a papírt, mint kínálhatja a külföldi, ha a risicot, a mely a papírpénz újabb elértéktelenedése folytán követelését érheti, elvállalni kész volna. Az agio emelkedésével a bevitel a papírvalutás országba nehezebb, a belföld ipara valóságos védvámiban részesül, és ennek védelme alatt, lassanként kiszorítja teljesen a külföld concurrentiáját a belföldi piacokról.

Az agio emelkedése kétszeresen előnyös a belföldi termelésre, egyrészt, mert kiviteli praemiumban részesíti a termelőt, versenyképessé teszi a külföldi piacokon, másrészt, mert megvédi a külföld versenye ellen, elősegíti a külföld versenyének leszorítását a belföldi piacokról.

Nézzük azonban a dolog másik oldalát is. Fentebb láttuk, hogy a meddig az értékrelatio 100 : 110-hoz volt, s a termelési viszonyok egyenlőek maradtak: — az export és importnak értelme nem volt, mert mind a kettő egy árban termelt. A mint az agio 20%-ra emelkedett, a papírvalutás ország kiválóan kedvező helyzetbe jutott.

A helyzet kedvezősége tartott addig, míg az áruk módosítása folytán, a belföldi gyáros csak annyi termelési áron tudta előállítani

a posztó végjét, mint a külföldi gyáros. Maradjunk a correct példánál, és vegyük ki indulásunk pontjával a viszonyok ezen állását. — Az agio egyszerre 10%-kal esik. A papirvalutás ország gyárosának viszonyai semmiben sem fognak változni. Ő ezután is 120 forintért fogja venni a gyapjút, és 60 frttal fizetni a munkabért, mint fizette eddig. De nem így a külföldi gyáros. Ennek posztója 200 forintban van (fémbe), tehát hacsak 220 forintért adja is el, megkapta nem csak, a mibe neki került, de azon felül is már 10 forint nyereséget élvez, s a mit 220 frton felül kap, az a szállítási költség levonása után tiszta nyeresége, s nincs kétség benne, hogy 225, 230, sőt 235 és 240-et is kaphat érte, mert még ekkor is csak azon az áron kínálja, melyen a belföldi gyáros kínálhatja és adhatja. A honi gyáros tevékenysége háttérbe szorul, a fölény és suprematia a külföldi termelőé. Szerepet cserélnek. — Az agio esésével egyenlő termelési viszonyok mellett előállított czikkek bevétele papirvalutás országban nyereséges és előnyös lesz, a külföld abba a kellemes helyzetbe jut, hogy a belföldi termelvényeket, még a belföld piaczaról is leszoritja.

Minél hosszabb időközre van szükség, hogy az áruk a belforgalomban a valuta javulásához alkalmazkodjanak, annál tovább tart a külföldre nézve a kedvező conjunctura, mert ez utóbbi nyeresége csak azon alapul, hogy a belföldi termelő most is azon áron fizeti nyersanyagát, — munkabérét és tőkét, a melyen fizette, midőn az agio 10%-al magasabb volt.

Az agio esése e szerint, kétszeresen hátrányos a termelőre; egyrészt mert versenyképtelenné teszi a külfölddel a külföldi piacon, nem csak, de kiszolgáltatja a belföldi termelőt a külföldinek, és lehetetlenné teszi a versenyt még saját piacán is. Nyereséget biztosít a külföldi importeurnak, a belföldit kényszeríti a termelés megszorítására.

A nyereség, melyet az agio esése a külföldi importeurnek hoz, és azon nyereség között, melyet a belföldi exporteur az emelkedő agio befolyása alatt élvez, lényeges különbség van, lássuk a fenti példát. Azt mondtuk, hogy az agio 10%-os emelkedésével az a gyáros, ki posztóját eddigelé 210 forintért fémbe, illetve 231 forintért árusíthatta el belföldön, most nem csak abba a helyzetbe jutott, hogy a külföldi piacon, tehát még tetemes szállítási költség viselése mellett is, képes lesz 210 forintért ajánlani a posztót,

azaz versenyezni képes lesz a külföldi termelővel annak piacán, miután a 210 forint fémben, papirvalutában 242 forintot képvisel, azaz 11 frttal többet, mint a mennyit eddig a belföldi forgalomban posztójáért kapott, de sőt annál olcsóbban, azaz például 205—200 forintért fogja kínálhatni a posztó végjét, és a külföld termelését saját belföldi piacáról is képes lesz leszorítani, mert még 200 frt fémben is 240 forintot papirpénzben képvisel, még 200 forint mellett is 9 forinttal kap többet, mint kapott előbb a belföldi forgalomban. A termelő a conjuncturát felette kedvezőnek és az elért hasznot valóságnak fogja tartani, s annak kell tartania, mert úgy fogja találni, hogy a 240 forinton például 110 forintjával 2 méter mázsa gyapjut és 55 krajczárjával $36\frac{1}{4}$ munkanapot vehet, illetve fizethet ki, s a belföldi termelő eme nyeresége mégis csak látszólagos, mert ha az ellenszolgáltatás becsét mérlegezni akarjuk, és a hasznot, a melyet elért, nem a magán gazdaság, de a közgazdaság szempontjából tekintjük, azt kell keresnünk, mennyi felel meg azon 240 forintnak fémben, és mennyi felel meg ugyancsak fémben azon termelési költségeknek, a melyért a termelő posztóját előállította. A mint jeleztük, 240 frtnak mint eladási árnak 200 forint felel meg fémben, és 220 frt előállítási költségnek 10%-os agio mellett ugyancsak 200 forint felel meg fémben, úgy hogy a termelő, akkor, midőn 240-ért papirban adja el posztóját, nemcsak hogy nem nyert semmit is, de veszítette azt az összeget, a mibe a szállítás került. Ha 240 forintnál alább adta el, és számítása szerint még 221 forintért (papirban) is adhatja, mind többet és többet veszített, mert ennél kisebb összeget fémben nyert ellenszolgáltatásul. Ha például 195 forintért (fémben) adja, még mindig 234 forintot kapott papirban, 190 forint mellett 228 forintot, 185 forint mellett 222 forintot kap, tehát 190 forint mellett fémben, illetve 228 forint mellett papirban 10 forintot, — 222 forint mellett 15 forintot veszít a papirvalutás országban termelő. Ezt természetesen nehéz a papirvalutás országi termelővel elhitetni. A látszat ellentmond a valónak, mert a nyereség a magán gazdaság szempontjából eclatans, s arról, mennyiben káros ez a nemzetgazdaság szempontjából, ugyan senki nem gondol. Fontoljuk meg, hogy például nálunk oly években, midőn az agio folyton emelkedése folytán a kivitel néhány száz millióval haladta meg a bevitelt, hány száz millió munkanapot képvisel az az összeg, a melyet ily czimen

elvesztettünk ; nem vesztünkön örültünk e tulajdonkép, midőn kivitelünket briliánsnak neveztük, és azon hitben voltunk, hogy termelvényeinknek a külföldi piac biztosítva van ?

Azt mondtuk fentebb, hogy a miut az agio esik, a külföldi és belföldi gyáros, szerepet cserélnek. Az agio esésével, a belföldi gyárosnak termelési viszonyai nem változnak, és ez ép az oka, hogy a külföld versenyét passive kell elnéznie.

A belföldi gyáros ugyanazt a posztót, a melyet azelőtt 220 forintért tudott előállítani, miután az árak az agio emelkedéséhez alkalmazkodtak, csak 240 forintért fogja előállíthatni. A belföldi gyáros tehát 20 forinttal 10%-kal drágábban állíthatja elő ugyan azt az árucikket, a külföldinél. A külföldi képtessé lesz, a belföldivel a belföldi piacon versenyezhetni ; mert abban a helyzetben van, hogy : még a szállítási költséget is beleszámítva 240 forintért adhatja (papírpénzben) a posztó végjét, tehát annyiért, a mennyiben ugyanaz a belföldinek kerül, mert így is 218 forintot kap fémben tehát 8 frttal többet, mint kapott azelőtt a belforgalomban. Lehet-e e 8 frtról is azt mondani, hogy fictiv, a mit a belföldi gyárosról mondtunk. Ez valóságos nyereség, mely nem csak a magán gazdaság vagyoni állását, de a közgazdaságét is javítja.

Folyik az eddigiekből az, hogy a disagio rohamos emelkedésének időközeiben, midőn az egyes termelő, kiváló kedvezőnek találja a conjuncturát, nyereségesnek az üzletet, a közgazdaság érzékeny veszteséget szenved, mert a termelő élvez ugyan látszólag nyereséget, de tulajdonkép azt sem kapja meg, a mibe a jószág termelése kerül, mert : ép azon conjunctura mellett adatik el a legtöbb a külföldre, mely a legkedvezőtlenebb, s viszont, hogy a disagio esésének, a valuta értéke rohamos javulása időközeiben, akkor midőn tulajdonkép a jószág árai a legmagasabbak, kénytelen a külföldtől vásárolni és saját iparát veszteglésre kárhozhatni. Az agio ingadozása megsemmisíti a papírvalutás országra nézve az internationalis forgalom minden áldását.

A külkereskedelemnek az a feladata, hogy azon cikkeket, melyek egyik országban az éghajlati viszonyok, a föld termőképessége, olcsó tüzelő anyagok, olcsó munkabér stb. szóval kedvezőbb termelési viszonyok mellett állíthatók elő, tehát olcsóbban termelhetők, mint a másokban, kicserélje olyanokért, melyek fordítva a

másik országban termelhetők olcsóbban, mint emebben. Nem épen abban van az internationalis forgalom áldása, hogy az egyik ország élvezheti és szükséglete fedezésére használhatja azokat a jószágokat, melyeket maga vagy egyáltalán nem termelhetne, vagy kétszeres áldozat árán tudna csak elő állítani, és pedig ép oly olcsón, mint a másik. Nem-e épen az, hogy az egyik ország kiváló előnyei, melyeket bir, nemzetközi tulajdonná lesznek, melyeknek hasznát a szabad forgalom mellett, egyik ép úgy élvezheti, mint a másik? A külkereskedelem rendes körülmények között csak nyereséges lehet az érintkező ország mindegyikére. A hasznot, melyet a külkereskedelemből egyik vagy másik von, azon különbözetben látja, melyet megkimélt, hogy bizonyos jószágot ott vett, hol olcsóbb volt, hogy a külföldről vette, mely olcsóbban tudja előállítani, mint tudná ő; abban az eredményben, melyet elért az által, hogy erőit összepontosítva azon cikkek előállítására szorítkozott, melyeknek előállítását sokkal olcsóbban képes eszközölni, mint egy — tetszés szerinti — másik ország. Mondhatni a papirvalutás országról azt, hogy az internationalis forgalom a külkereskedelemnek ennyi előnyeit élvezi?

Lehet-e a papirvalutás országról mondani, hogy külkereskedelme csak haszonnal és nyereséggel jár? Láttuk, miszerint a csaló látszat arra készíti a papirvalutás országban a termelőt, hogy nem csak oly cikkeket, melyeket csak oly költségek árán állít elő, mint a külföld, de még oly cikkeket is, melyek előállítására nincsenek meg nála egyébként az előfeltételek, előállítson és külföldre vigyen; nem ösztönzi a látszólagos nyereség arra, hogy árengedményeket tegyen azért, hogy a külfölddel versenyezhessek, holott ez engedményt, nem nyereséget, de előállítási költségei, tehát vesztesége rovására teszi. S fordítva, láttuk, miszerint az agio rohamos esésével a termelő, a papirvalutás országban, nem csak azon cikkekben lesz versenyképtelenné, melyeket egyébként ép oly költséggel állított elő, mint a külföld, mert azok előállítására az előfeltételek a papirvalutás országban épen úgy megvoltak, mint a külföldön, hanem és pedig még inkább oly cikkekben, melyek előállítása a papirvalutás országban a külföld versenyével mellett, csak a disagio mesterséges védelme vagy védvámok mellett volt lehetséges.

Csodálkozhatunk-e ezek után azon, a mit már fentebb az agio

ingadozásának befolyásáról a termelésre szólva említettünk, hogy a papirvalutás országban a védvamos agitatio és mozgalmak, sokkal gyakrabban ismétlődnek, és sokkal erőteljesebben nyilatkoznak, mint egyébütt.

Rendezett valutával bíró államokban a külkereskedelemből eredő, eshetőleges veszteségek a magán gazdaságot ép úgy érintik, mint a közgazdaságot, és ezekért egyes egyedül a vállalkozót lehet felelőssé tenni, mert az csak elhibázott speculatio, óvatosság és körültekintés hiányából állhat be. De lehet-e e veszteségekért, a papirvalutás országban a termelőt vagy kereskedőt felelőssé tenni? A papirvalutás országban, akkor ad el a legtöbbet a kereskedő a külföldnek, midőn a kiviteli üzlet — legalább látszólag — a legelőnyösebbnek, nyereségesnek mutatkozik, és akkor vesz, midőn a külföldi, tényleg olcsóbban kínálja termelvényeit, hason minőség és mennyiségben, mint a belföldi, azaz mindenkor az eladásra és vételre — legalább látszólag — legkedvezőbb conjunctura mellett. Hogy az a látszólagosan kedvező conjunctura csak látszólagos nyereséget nyújt, annak oka, nem a kereskedő rosz számításában, de a rendezetlen valutában keresendő.

Hogy mily nagy mérvűek a veszteségek, a melyek a valutás ország közgazdaságát a külkereskedelemből folyólag érik el, gondolható abból, hogy például az osztrák-magyar monarchia külkereskedelmi forgalma 1848-tól 17 milliárdnál nagyobb értékre rug, ha ennél, átlag csak 2°/_o veszteség érte is a közgazdaságot, oly tőkét semmisített meg a papirvaluta, mely annak összes forgalomban összegével felér.

Ausztria-Magyarországnak külforgalmára vonatkozó adatai megerősítik állításunkat.

É v	Bevitel	Kivitel	Összesen	A g i o á l l á s a		
				o. é. millió forintokban	legmaga- sabb	legala- csonyabb
1852	197·4	210·4	405·1	125	110	119·75
1853	197·6	235·5	433·1	116·75	107·75	110·62
1854	212·3	221·0	433·3	146·50	114·75	127·75
1855	235·7	238·7	474·4	129·25	109·12	120·62
1856	262·8	255·5	518·3	113·50	101·25	105·37
1857	263·9	232·3	496·2	109·37	103·87	105·50
1858	257·2	229·7	486·9	106·75	125	104·12
1859	200·6	217·4	418·0	153·20	125	120·62

É v	Bevitel	Kivitel	Összesen	A g i o á l l á s a		
				o. é. millió forintokban	legmaga- sabb	legala- csonyabb
1860	208·8	264·7	473·5	144·30	124·65	132·25
1861	243·8	276·8	520·6	152·75	134·50	141·25
1862	239·0	293·0	532·0	139·50	114	128·07
1863	254·2	291·2	545·4	123·50	109·25	113·09
1864	254·8	323·4	578·2	121·75	112·50	115·72
1865	256·8	344·5	601·3	114·75	103·90	108·32
1866	217·9	329·5	547·4	140·50	101·50	119·84
1867	294·3	407·4	701·7	133·25	118	124·31
1868	387·4	428·9	816·3	119·65	110·75	114·48
1869	418·9	438·1	857·0	125·25	116·25	121·02
1870	431·9	395·4	827·3	133·50	116·75	121·89
1871	540·7	467·6	1008·3	123·15	114·75	120·38
1872	613·7	388·0	1001·7	114·75	105·25	109·27
1873	583·1	423·6	1006·7	112·50	104·85	108·14
1874	565·6	452·2	1017·8	118·20	103·10	105·24
1875	552·5	497·2	1049·7	106·30	100·25	—
1876	516·8	509·5	1026·3	118·25	100·90	105·23

Ezen összesen 25 év között az agio magas volt, azaz 10⁰/₀-nál nagyobb volt 16 alacsony 9 évben. Magas volt 1852—1855-ig 1859—1864-ig 1866—1871-ig. A közbeeső években, illetve időközökben alacsony.

A kivitel nagyobb a bevételnél összesen 15 évben, kisebb összesen 10 évben. Az évek, a melyekben a kivitel nagyobb, mint a bevétel, ugyanazok, melyekben az agio magas, kivéve az 1865-iki az 1870. és 1871-ki éveket, a mennyiben 1865-ben az agio alacsony és a kivitel még is nagyobb, mint a bevétel, 1870. és 1871-ben az agio magas és a kivitel még is kisebb, mint a bevétel. A tétel, melyet felállítottunk, igazolva van 16 eset közül 13 esettel. A bevétel nagyobb a kivételnél összesen 10 évben. Az évek ismét ugyanazok, melyekben az agio alacsony volt, kivéve ismét az 1870—1871. éveket és 1865-ikit. Összesen 25 eset közül e szerint, tételünk mellett bizonyít 22, az ellen bizonyít 3. Érdekes az is, mint nagyobb és kisebb a kiviteli többlet, a szerint a mint az agio emelkedése az év folytán kisebb vagy nagyobb volt, és fordítva kisebb és nagyobb a bevételi többlet, a mint az agio esése kisebb vagy nagyobb volt. Például 1859-ben a kiviteli többlet csak 16 milliót 1860-ban pedig 55 milliót teszen, mert az agio átlag amottan 20⁰/₀-ot, emez évben 32⁰/₀-ot tett, 1872-ben az agio esése közel 11⁰/₀-ot tett, a bevételi többlet ehhez képest 225 milliót tesz, 1874-ben az agio esése alig tesz 3⁰/₀-ot, s a bevételi többlet is csak 113 milliót tesz.

Magát, a gyártmányok kiviteli és bevételi forgalmát tekintve is, azt látjuk, hogy azon években, melyekben az agio rohamosan emelkedik, a kivitel is nagyobb, és meghaladja a bevételt s fordítva.

Ausztria-Magyarország beviteli és kiviteli forgalma gyártmányokban és nyers anyagokban 1850—1874. évig.

Év	Nyersanyag		Az iparsegéd anyagai				Gyártmányok				Az agio átlag %/o
	bevitel	kivitel	a kivitel szemben a bevittel	bevitel	kivitel	a kivitel szemben a bevittel	bevitel	kivitel	a kivitel szemben a bevittel		
										o s z t e r t é k ü e z e r f o r i n t o k b a n	
1850	81,668	25,680	—	65,936	61,443	—	4,493	12,621	45,648	33,027	24,34
1851	82,020	28,963	—	60,274	59,102	—	1,172	13,735	48,562	34,827	26,12
1852	97,263	33,096	—	79,355	80,043	+	688	12,880	78,074	65,194	19,75
1853	94,354	36,355	—	76,173	100,648	+	24,475	30,008	87,224	57,216	10,62
1854	100,866	30,165	—	73,579	106,697	+	33,118	37,928	87,701	49,773	27,75
1855	99,813	36,227	—	83,444	98,528	+	15,084	54,564	105,610	51,046	21,62
1856	101,423	49,711	—	89,003	95,009	+	6,006	59,508	115,461	55,953	5,37
1857	89,106	53,756	—	95,276	71,300	—	23,976	80,468	109,260	28,792	5,50
1858	40,540	16,307	—	74,620	53,408	—	21,212	142,073	159,958	17,885	4,12
1859	37,002	17,093	—	66,419	62,902	—	3,517	97,210	137,375	40,165	20,62
1860	38,169	32,319	—	83,433	74,209	—	9,224	102,747	145,226	43,521	32,25
1861	42,693	41,373	—	92,191	73,449	—	18,742	108,963	161,912	52,949	41,25
1862	40,897	37,638	—	82,160	98,770	+	16,610	115,907	156,570	40,663	28,07
1863	41,033	24,255	—	91,780	104,492	+	12,712	121,380	162,860	41,080	13,79
1864	41,372	25,242	—	98,352	105,338	+	7,014	115,093	192,827	77,736	15,72
1865	38,729	44,890	+	99,294	110,587	+	11,293	118,768	189,032	70,264	8,32
1866	34,933	43,292	+	91,982	100,874	+	8,892	91,003	185,303	94,300	19,84
1867	41,954	78,379	+	108,962	96,759	—	12,203	143,398	232,227	88,829	24,31
1868	52,324	94,193	+	118,116	104,360	—	13,756	216,938	230,390	13,452	14,48
1869	51,200	74,309	+	115,277	91,233	—	24,044	254,104	272,568	18,464	21,02
1870	55,294	50,209	—	117,758	86,758	—	31,000	262,907	258,447	4,460	21,89
1871	63,199	60,365	—	149,498	104,625	—	44,873	328,053	302,593	25,460	20,38
1872	92,804	28,783	—	145,454	94,100	—	51,354	375,469	265,081	111,388	9,27
1873	100,968	33,589	—	129,508	124,010	—	5,498	352,606	266,012	86,594	8,14
1874	106,687	39,097	—	149,435	108,037	—	41,338	312,582	302,073	10,409	5,00

1850-től 1852-ig az agio magas, a kivitel fokozódott. 1853-ban javulás áll be a valuta értékében, a bevétel majd 50%-al nagyobb, mint az előző évben. 1854-ben, daczára az agio emelkedésének, a kivitel változatlan marad, a bevétel ellenben 7 millióval nagyobb, 1855-ben a kivitel ismét emelkedik, 1856-tól kezdve a kiviteli többlet mind kisebb, 1858-ban a bevétel 80 millióról 142 millióra szökik. 1859-ben ismét fordulat áll be, az agio emelkedik, a kivitel többlet kétszer akkora, mint az előző évben. 1860-ban az agio újabb emelkedésével a kivitel is nagyobb lesz. 1861-ben ugyanez a jelenség. 1862-ben a valuta értéke javul, a kivitel kisebb. 1863-ban észlelhető eredmény tételünk mellett bizonyít, a mennyiben az agio esésével a kivitel, habár jelentéktelenül, de növekedett stb.

Azt látjuk tehát, hogy az esetek, kettőt, az 1854. és 1863-Kit kivéve, szintén tételeink igazságát bizonyítják.

Oroszországban a beviteli forgalom, szemben a kivitellel, tett:

	bevétel		kivitel		kiviteli többlet millió rubellel
1859:	159.334.160 rubelt		165.664,672 rubelt	+	6.33
1860:	159.303,405 „		181.383,281 „	+	22.08
1861:	167.111,000 „		177.179,000 „	+	10.07
1862:	156.728,300 „		177.473,700 „	+	27.56

Az agio emelkedése, 1852-iki állását alapul 1000-re véve, volt 1859-ben 1082, 1860-ban 1001, 1861-ben 1120, 1862-ben 1129. Látnivaló tehát, hogy a kivitel Oroszországban is, a valuta elértéktelenedésével függ össze. Legnagyobb a kiviteli többlet 1862-ben, midőn az agio a legmagasabb.

Az agio ingadozásának befolyása a fogyasztásra.

A fogyasztás mérvét azok fizetési képessége határozza meg, a kik fogyasztanak. Két egyén közül annak fizetési képessége nagyobb, kinek — a közélet szavaival élve — nagyobb jövedelme, jobb keresete, tetemesebb vagyona, több pénze van, a ki több gazdasági jószággal, illetőleg nagyobb értékű gazdasági jószágokkal rendelkezik, melyeket szükségletei fedezésére fordíthat. Bizonyos, a szükségletek fedezésére a gazdasági alanynak rendelkezésére álló jószágokkal annál több szükségletet lehet fedezni, minél nagyobb értéket képviselnek azok és annál nagyobb szükségletet lehet fedezni, minél

olcsóbbak azon gazdasági jóságok melyek által a szükséglet fedezhető. Más szóval, a fogyasztás mennyiségileg annál nagyobb, minél olcsóbbak a szükségletek fedezésére szolgáló javak, s minőségileg annál nagyobb, minél nagyobb érték áll a gazdasági alanynak a szükségletek fedezésére rendelkezésre. A fogyasztás mennyiségileg nagy, ha az első rendű szükségletek bőven fedeztetnek; minőségileg nagy, ha a rendelkezésre álló jóságok értéke oly nagy, hogy azokból nemcsak az első rendű, tehát szükséges, de a hasznos és élvezeti szükségletek is fedezhetők. Ha a kereset nagyobb, azaz, a gazdasági alany például üzletébe, vállalatába nagyobb nyereséget élvez, avagy személyes szolgáltatásai fejében nagyobb díjazásban részesül, avagy végül a föld termékeit a kedvező viszonyok mellett jobban értékesítheti, előbb van meg a lehetőség arra, hogy ne csak az első rendű szükségletek fedezésére szolgáló, de hasznos és élvezeti cikkeket is fogyaszthasson.

Ha áll az, hogy a fogyasztás mérve a fogyasztók fizetőképességével egyenes arányban nő; akkor a papirvalutás országban a fogyasztás mérve azon időközökben lesz a legnagyobb, a melyekben a viszonyokat a termelésre, hitelre stb. kedvezőknek mondtuk. Eddigi fejtegetéseink értelmében a valuta fokozatos elértéktelenedésének időközei azok, melyekben a viszonyok kedvezők. S fordítva, a fogyasztás mérve a papirvalutás országban akkor a legkisebb, a mikor a viszonyok kedvezőtlenek. Ugyancsak eddigi fejtegetéseink értelmében a viszonyok a papirvalutás országban a valuta fokozatos javulásának időközeiben kedvezőtlenek.

A mondottak után az agio ingadozásának befolyását a fogyasztásra következőkép formulázhatjuk: Ha az agio fokozatosan emelkedik, a fogyasztás mérve nagyobb; ha az agio fokozatosan esik, a fogyasztás kisebb lesz. Ez a tétel azonban korántsem fejezi ki az agio ingadozásának befolyását a fogyasztásra általán; mert ne feledjük, hogy az agio fokozatos emelkedése csak azokat részesíti kiváló nyereségben, kik szolgáltatásaik árát önként és naponként állapíthatják meg, tehát csak a dologi javakat termelő egyéneket, vállalkozókat, kereskedőket és általán az üzletembereket. A személyes szolgáltatásokat nyújtó, nagyobb részt fixfizetésűek nincsenek abban a helyzetben, hogy szolgálataik díját egyrészt önkényesen, másrészt a szükségleteik fedezésére szolgáló gazdasági jóságok árának emelkedésével, illetve esésével

egyidejűleg megszabhatnák; s így a fixfizetésűek fogyasztása tulajdonképpen akkor nagyobb, midőn a díjazások fejében élvezett jövedelm nagyobb értéket képvisel. A valuta értékének rosszabbodásával a fixfizetésűek fogyasztása, amennyiben jövedelmük nem változott, kisebb lesz; s fordítva, javulásával nagyobb lesz. Az üzletember és hivatalnok érdeke a papirvalutás országban az agio ingadozásával szemben ellentétes. Amaz az agio emelkedését, emez esését illetve a pénzürték állandóságát tartja érdekének.

De nem tekinthetjük a fenebbi tételt teljesen kimerítőnek még azért sem, mert nem mondja meg minő a fogyasztás mérve, akkor, midőn az agio rövidebb időközön belől majd emelkedik, majd esik, azaz erősebb ingadozást mutat; és az agio ingadozásának hatása alatt a jószágok árai, tehát a posztó, papir, bőr, stb. mindaz, a mit a termelő piacra visz, épúgy mint az, a mivel első rendű szükségleteit fedezi, tehát a kenyér, liszt, gabona stb. ára folytonos ingadozásnak van alávetve. Az árak ingadozása változtatja, mert kisebbíti és nagyobbítja a fogyasztó fizetőképességét egyfelől, növeli és apasztja másfelől azon értékek összegét, a melyekből az élet első rendű szükségletei fedezhetők, növeli és apasztja azon értékek összegét, mely a fogyasztónak az első rendű szükségletek fedezése után a hasznos és élvezeti cikkek fogyasztására marad. Hivatkozva azon tapasztalati tényre, hogy a fogyasztást nehezebb megszorítani mint kiterjeszteni, azt kell mondanunk, hogy a papirvalutás országban azon időközökben, a midőn az agio majd emelkedik, majd esik, azaz rövid időközön belől nagyobb ingadozást mutat, inkább kisebbedik a fogyasztás, mint nagyobbodik.

A felállított tételek azokból, a miket eddigelé az agio ingadozásának befolyásáról a kereskedelmi forgalomra általán, illetve a termelésre, hitelre, árakra mondottunk, majdnem természetesen folynak; ép azért e pontra vonatkozó fejtegetéseink, ha nem is fő, de érdekesebb kérdéseinek a következőket tekintjük: Mely cikkek fogyasztása növekedik az agio kedvező hatása alatt nagyobb mérvben, illetve, mely cikkek azok, melyek fogyasztása az agio kedvezőtlen hatása mellett legelőbb megszorítottatik; továbbá, hogy a fogyasztás kiterjesztésének folyamata hosszabb vagy rövidebb időt igényel e mint ugyanannak megszorítása.

A gazdasági szükségleteket közönségesen első rendűek, hasz-

nosak és élvezetiekre szokták felosztani. — A fogyasztási cikkek is ehhez képest vagy olyanok, a melyek első rendű szükségletek fedezésére szolgálnak, avagy olyanok, a melyek hasznosságokért és élvezet céljából fogyasztatnak. Természetesnek kell találni, hogy a papírvalutás országban is a fogyasztás a hasznos és az élvezeti cikkekre csak akkor terjed ki, midőn az első rendűek már teljesen fedezték. Ámde az első rendű szükségletek fedezésére szolgáló cikkek is osztályozhatók ismét feltétlen szükségésekre, hasznosakra és élvezetiekre. Az egyszerű darócz ruha, mely a testet a hideg ellen megóvjja, feltétlen szükséges; a meleg szövetből készült alsó ing hasznos, mert a test meghűlését akadályozza, a drága prémes bunda, már élvezeti cikk, mert ugyanazt a szolgálatot, melyet e drága cikk eszközöl, az egyszerű darócz is megteszi. A tulajdonképen első rendűeknek nevezett szükségletek, élelem, ruházat és lakás fedezésére szolgáló cikkekben is van fokozat, mely a feltétlen szükségesen kezdődve az élvezetín végződik. S így igaz lehet ugyan, hogy a papírvalutás országban is legelőbb az első rendű, aztán a hasznos és végül az élvezeti szükségletek fedeztetnek, de lehetséges az is, hogy a fogyasztás már az első rendű szükségletek fedezésénél is az élvezeti cikkekre terjed ki.

A kérdést tehát, melyet itt taglalni akarunk, tulajdonkép akként kell feltennünk, hogy az első rendűeknek nevezett szükségletek közül melyik az, mely az agio kedvező hatása alatt előbb fedeztetik a feltétlenül szükségesek mellett hasznos és élvezetes cikkek által is. Faucher azt állítja, hogy az első rendűeknek nevezett szükségletek közül a lakás az, a melynek fedezésénél a fogyasztás legelőbb csap át az élvezetiekbe, ez után következik a ruházat, és csak úgy az élelem. Hivatkozva az élet tapasztalataira, Faucher szavainak teljesen igazat kell adnunk. A legnagyobb fényűzés kétség kívül a lakással, a lakás berendezésével, szolgaszemélyzet tartásával üzhető; relative kisebb az expansiv ereje a ruházatnak, mert mint szükségletnek fedezése, nincs naponként napirenden, mint van például a lakás; a legcsekélyebb expansiv ereje az élelmezésnek van, mert habár naponként fedezést kíván, de a fedezet mérve azon testi erők nagyságával megvan szabva, a melyet a napról napra, mint elvesztett, pótolni kell. Az élelmezés, mint szükséglet fedezésére szolgáló fogyasztási cikkek között, az expansiv erő tekintetéből első helyen a dohány áll, ezt követik a szeszes italok, u. m. pálinka, sör,

bor, aztán jó a cukor, fűszerek, husnemüek, a növényzeti táplálékok, és úgy legvégül a só. A mi már most a megszorítás mérvét illeti, ugyancsak az élelmezésnek, mint szükségletnek fedezésére szolgáló cikkeknel legjobban megszorítható a fogyasztás a dohánynál, aztán a szeszes italoknál, kevésbé a cukor és fűszereknél, a husnemüeknél, és legkevésbé a növényzeti táplálékoknál és a sónál. A ruházatnak, mint a szükségletnek fedezése szintén számtalan fokozatot ismer. *Expansiv* ereje nagyobb, mint az élelmezésé, de kisebb, mint a lakásé. De ehhez képest a megszorítás mérve tekintében a ruházat, mint szükséglet fedezésére szolgáló cikkek, az élelmezésének és a lakásának fölötte állanak. Inkább vezetünk szerény konyhát s tartunk olcsó lakát, hogy sem a világ előtt — mely a külszin után ítél — piszkos vagy rongyos ruhában jelenjünk meg.

Az agio ingadozásának kedvező hatása mellett a forgalomra legelőbb a lakások kényelmes és fényűző berendezésében, majd a ruházat válogatottságában s végül az élelmezés költséges voltában fognak nyilatkozást lelni a kedvező fogyasztási viszonyok.

Azon kérdést illetőleg, vajjon a fogyasztás kiterjesztésének folyamata, hosszabb avagy rövidebb időt igényel-e mint a fogyasztás megszorításáé, elegendő talán azon tapasztalati tényre hivatkozni, hogy a fogyasztók szivesebben kezdenek költséges életmódot, vállalnak drága lakást, és szaporítják a szolgaszemélyzet számát, azaz könnyebben, mert szivesebben alkalmazkodnak a kedvező viszonyokhoz, mint alkalmazkodnának a kedvezőtlenekhez. A fogyasztás megszorításának folyamata minden esetre hosszabb időközöt kíván, mint kíván a fogyasztás kiterjesztésének folyamata.

A dohányjövedék bruttó jövedelme tett :

1862-ben	54·7	millió	forintot
1863-ban	55·6	”	”
1864-ben	55·5	”	”
1865-ben	54·4	”	”
1866-ban	49·9	”	”
1867-ben	53·4	”	”
1868-ban	—	—	—

1869-ben	67·8	millió forintot
1870-ben	71·7	” ”
1871-ben	79·8	” ”
1872-ben	82·8	” ”
1873-ban	85·3	” ”
1874-ben	82·3	” ”
1875-ben	83·1	” ”
1876-ban	86·4	” ”
1877-ben	87·5	” ”

Ebből esik :	Ausztriára	Magyarországra
1869-ben	43·7 millió frt	24·1 millió frt
1870-ben	46·5 ” ”	25·2 ” ”
1871-ben	52·9 ” ”	26·9 ” ”
1872-ben	56·6 ” ”	26·2 ” ”
1873-ban	59·7 ” ”	25·6 ” ”
1874-ben	57·3 ” ”	25·0 ” ”
1875-ben	57·4 ” ”	25·7 ” ”
1876-ban	58·7 ” ”	27·7 ” ”
1877-ben	58·2 ” ”	29·3 ” ”
1878-ban	57·7 ” ”	— ” ”
1879-ben	58·9 ” ”	— ” ”

E számadatok azt mutatják, hogy mindazon években, melyekben az agio nagy ingadozást mutatott, a fogyasztás dohányban és szivarokban kisebbedett; továbbá azt, hogy azon időközökben, melyek alatt az agio fokozatosan emelkedett, a dohányjövedék feltűnő nagy jövedelmet mutat. Tekintsük például az 1866-iki évet, a bruttó jövedelem majdnem 5 millióval kisebbedett, s evvel szemben ott van az 1869. év, melyben 14 milliónyi növekedés, s az 1873-iki, melyben 3 milliónyi növekedés észlelhető.

Az alább közlött részletesebb táblázat Nyitra és Trencsén megyéknek dohányfogyasztását tünteti fel.

Év	Hosszúra vágott dohány										Rövidre vágott	Belföldi szivar				
	Osztrák értékű forint											Belföldi szivar				
1865	781.15	1431.67	171.40	3.15	960.32	4104	4204	21,999.72	263,355.27	14,476	30,506	2081	18,496	126,168	Nyitra	
1866	639.70	1390	143.45	32.20	831.20	3909	3395	19,722.8	251,098.87	15,568	28,835	3418	21,540	137,685		
1869	731.40	1525	23.75	51.45	633	2205	2639	12,157.17	262,402.73	14,060	30,613	6140	28,123	222,188		
	b é c s i f o n t										d o b o z					
1873	81	278	—	1182	243	3224	237	6141	91,830	89	1075	2643	7599	27,691	Trencsén	
1874	80	286	—	1098	235	3510	265	6621	102,170	119	1007	2445	7555	25,824		

A hosszúra és rövidre vágott dohánynál 1866-ban az 1865-hez viszonyítva 2000 frtnyi esést észlelhetni. A különbség főképp a finomabb fajú dohányokat illeti. Ezzel szemben határozott emelkedést tapasztalunk a szivaroknál; ez emelkedés a közönséges fajúakra esik. Az egész összeállítás azt mutatja, hogy a fogyasztásra ez évben kedvezőtlenek voltak a viszonyok. 1869-ben a dohány-fajokban ugyan esést, de a szivaroknál óriási emelkedést tapasztalunk.

Trencsénmegyében 1874. folyamán a dohányfogyasztás, szemben 1873-mal növekedett, míg a szivar fogyasztása 2000 dobozra menő apadást mutat.

A kivándorlók számából a fogyasztási viszonyokra csak helyes következtetést lehet vonni. Minél nagyobb a kivándorlottak száma, annál kedvezőtlenebbek lehetnek a fogyasztási viszonyok. A kivándorlások számának növekvése annak jele, hogy szaporodik azok száma, a kik hazájokban a megélhetést lehetetlennek, vagy nehéznek tartván, szívesen cserélnék hazát.

É v	Ausztriából	Magyarországból	Összesen
1871	4,884	3	4,887
1872	4,182	228	4,410
1873	5,765	1,347	7,112
1874	7,888	962	8,850
1875	6,882	776	7,668
1876	5,660	360	6,276
1877	5,023	373	5,396
1878	4,504	646	5,150
1879	4,333	632	5,963
Összesen	50,105	5,597	56,702

A fenti táblázatban Ausztria-Magyarországból 1871. évi július 1-től 1879. évi június 30-ig kivándorlottak száma van feltüntetve. A felhozott kilencz évi időközben legtöbb egyén 1873-ban és 1874-ben vándorolt ki. 1872-ben a kivándorlottak száma az előző évhez képest 400-al apad. Az előbbi jelenség, a fogyasztási viszonyok rosszabbodását, az utóbbi javulását bizonyítja.

DR. KOVÁCS GYULA.